

FÉNYŰZÉS

(LUXUS)

A TÁRSADALMI ÉLETBEN

ÉS A

NEMZETGAZDASÁGTANBAN.

ÍRTA:

D^r. GERLÓCZY GYULA,

MŰEGYETEMI TANÁR.

BUDAPEST, 1874.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

Egyetem-utca 4-dik szám.

A tudomány- s műegyetemi olvasókörnek a szerző nyilvánosan és némely résznek könnyen indokolható elhagyásával felolvasta folyó évi február hó 10-én és következő napjain.

TARTALOM.

	<i>Lap</i>
I. Bevezetés, a fogyasztás főbb alakjai	1
II. A fényűzés fogalma a közéletben	11
III. A fényűzés alakja a fejlődő, virágzó s hanyatló népnél.....	18
IV. A fényűzés a nemzetgazdaságban.....	31
V. Társadalmi bajaink meggyógyítására és államháztartásunk hiányának megszüntetésére szolgáló gyógyszerek	44
VI. A fényűzés ellen hozott törvények	75

I.

Bevezetés, a fogyasztás főbb alakjai.

Az ember a szüntelen változó s kielégítendő anyagi, szellemi és erkölcsi szükségleteknek (hiány-érzeteknek) valóságos mozgó tömegét képezi, mely pályafutásában perczről-perczre növekedve, mindinkább nagyobb tért siet elfoglalni és a legváltozatosabb alakban jelenik meg. Az egyes halandó ember e sajátos természetétől eltérő s még nagyszerűbb alakban csak az állam, nemzet, illetőleg az emberiség jelenik meg. Az ember és emberiség között a különbség nem ez utóbbinak egyedül nagyobb tömegében rejlik, hanem különösen abban keresendő, hogy az emberiség úgy szólván halhatatlan s így élete, működése a földön, az egyes emberre nézve e véges téren, véghetetlen. Ha tehát a teremtség csodája, az egyes ember is haladásának, művelődésének feltételeit, rugóját önmagában hordja, akkor az emberiségnek ama tulajdonságában, hogy a fejlődésével, haladásával egyenlő mérvben emelkedő szükségletei körének s változatosságának határa nincsen, hogy a szükségletek fejlődése és a műveltség haladása között, kölcsönösen egymásra ható végtelen

viszony létezik, már az erkölcsi világban azon örökmozgonyt (perpetuum mobile) láthatjuk megvalósulni, melyet az ember az anyagi világban a géptan jelen fejlettsége daczára sem bírt eddig létesíteni, s melyet neki a rendelkezésére álló véges erőkkel létesíteni úgy látszik alig lehetend.

E szerint a műveltség, – mely csak a szükségleteket szaporítja, változatosabbakká varázsolja, – az ember és emberiségre nézve oly átkos végzetnek és tehernek tekinthető, melyet kikerülni kellene, s mely előbb-utóbb úgy az egyén, mint a társadalom megsemmisülését idézheti elő?... Talán jobb lesz a régi bölcsek és szent atyák tanácsát követni, felhagyni a műveltséggel és visszatérni a legegyszerűbb életmódhoz? vagy elfogadni a socialisták által ajánlott új társadalmi rendet, mely szerintök megvalósítaná, hogy minden ember úgy szólván szükség nélkül s boldogul élne?.....

Ne áltassuk sokáig magunkat, ne ringassuk magunkat egy perczig sem ez ábrándokban, akár az egyik, akár a másik tanácsnak követése bizonyosan megszüntetné minden irányban a szellemi haladást s erkölcsi fejlődést, mivel nyomban megszűnnék a tevékenység, a munka is, mint azok szükséges föltétele.

Az emberiségnek sorsa az óhajtott és jelenleg is már érezhető jólét, boldogság helyett? valóságos nyomor s vadság lenne! Igen, ha felkeltett szükségleteinket fedezni restek vagyunk, s félünk a munkától, ha azokat szaporítjuk a nélkül, hogy kielégítésükről gondoskodnánk, ha észszerűtlenek vagy erkölcstelenek

vagyunk és kielégítésök az ember, a család, a nép és nemzetek anyagi vagy szellemi erejét, vagy éppen erkölcsiségét támadják meg: akkor megmásíthatatlan rendeltetésünk, a műveltség-tökélyesbedés – valóban átoknak tekinthető; de ellenkezőleg a műveltség és a munka, mely megszerzi a felébresztett újabb és újabb szükségletek fedezésére szolgáló eszközöket, sőt ez által az ember s nemzetek szellemi s erkölcsi erejét is kifejti: nemcsak áldásnak, hanem egyszersmind úgy az egyén, mint az emberiség rendeltetése s tökélyesbülése leghatalmasabb s legbiztosabb eszközének tekinthető.

A szükségletek fájdalomban, kellemetlen érzésben nyilvánulnak; az ember ezek megszüntetésére annál is inkább ösztönöztetik, mert némely valódi szükségleteknek ki nem elégítése lételét veszélyezteti, sőt egyenesen meg is semmisítheti. E küzdelemben az embernek leghatalmasabb fegyverül tehetségei s képességei mellett, különösen a munka szolgál, vagyis anyagi és szellemi s erkölcsi erőinek irányulása a szükségleteket fedező dolgok megszerzésére; ez erő kifejtés azonban véges természetünkénél fogva, erőinknek ismét elhasználását, fogyasztását, ez által pedig újabb szükségletet, fájdalmat okoz, tehát a munka, mint a fájdalom megszüntetésének eszköze, maga is más alakban fájdalom, mely az embernek kellemetlen, melytől szüntelen szabadulni kíván.

Bár a munka nemesít, mert erőink kifejlődése következtében, hatalmat nyerünk a kültermészeten, a phisikai világon fölényt gyakorolni, mind-

amellett nem csodálkozhatunk ama törekvésen sem, hogy az emberek szükségleteiket munka nélkül akarják kielégíteni, valamint a socialisták által elérni óhajtott célon sem, hogy minden ember kevés munka mellett a lehető legnagyobb jólétnek örvendjen; hisz utóvégre a közgazdaságnak, a műveltségnek is végcélja, az élet minden javát a lehető legkisebb áldozattal megszerezhetni.

Kevés ember részesült a sorstól ama szerencsében, hogy szükségleteit munka nélkül, már birtokába jutott javakból, minden önfeláldozás nélkül fedezhesse; ily egyéneknek a száma minden államban legfelebb ezrekre rúg, ama milliókkal, sőt tekintve az egész emberiséget, ama száz és ezer millióval szemben, kik az általános törvénynek: a munkának mindenkor és mindenütt alávetvék. Így tehát nincs is más mód, mint az, e földön egyedül biztosan kalauzoló vezérnek, a józanésznek tanácsát követni és e két rősz, t. i. a szükségletek és a munka közül a kevesebbet választani, azaz a munka mint kisebb fájdalommal szüntetni meg a bennünket környező érzéki, szellemi s erkölcsi szükségleteket, és szerezni meg azok fedezésére szolgáló anyagi, szellemi és erkölcsi javakat!

Ebből önként foly a javak valamely összegének, még inkább a megszokott szükségleteket túlhaladó mennyiségének, a gazdagságnak anyagi, de szellemi és erkölcsi súlya, és befolyása az egyén, a nemzetek és emberiség jólétére, tökéletesülésére.

Mindenféle szükségleteinknek teljes kielégítése, a

jólét, nemcsak egyedül a javak, értékek létesítésétől, gyűjtésétől, szóval a javaknak munkával való megszerzésétől függ, hanem az anyagi jólétnek, a gazdagodásnak még egy másik feltételétől is, t. i. a szerzett javaknak czélszerű fentartásától, helyes kezelésétől és felhasználásától, szóval az észszerű fogyasztástól. Ezért sokan a fogyasztást, a gazdaságosság s műveltségnek még biztosabb ismertető jeléül szokták tekinteni, mint a javak termelését, mivel amannál könnyebben lehet felismerni a szükségletek körét, változatosságát; megítélhetni, mennyire képes az egyén vagy nemzet szükségleteit észszerűen fejleszteni, azoknak kielégítésében szenvedélyeit korlátozni, szóval ama határig terjeszkedni, mely az egyén vagy nemzet anyagi, szellemi és erkölcsi lételét nem veszélyezteti. Ha a vad és művelt embernek, népnek a javak termelésére irányzott törekvései összhangzók, egy és ugyanazon forrásra vezethetők is vissza: ezek a javak fogyasztásánál egymástól eltérő, egészen más alakban jelennek meg. Míg a vad a pillanatnyi szükséglet óhajtja mielőbb kielégíteni, a jövővel nem gondol, a szükségletek kielégítésében határi nem ismer, addig a művelt ember s nemzet a jövőről is gondoskodva, előrelátó, mértékletes, egész fogyasztásában némi számítás, észszerűség, folytonosság, rend nyilvánul, úgy hogy idő folytával maga a fogyasztás is nem az értékek teljes megsemmisülésével, hanem inkább azoknak gyarapodásával végződik. Különben nem szükséges ezt elméletileg bővebben fejtegetni, a gyakorlati élet a fogyasztás jelentőségét (súlyát) sokkal egyszerűb-

ben, de hatásosabban is érezteti az emberekkel, mint ezt bármi okoskodással kimutatni képesek lennénk. Hány ember, család, állam jut szüntelen tönkre az úton, hogy a sors, örökség, szorgalom vagy munkával szerzett vagyont észszerűen használni, fogyasztani nem tudja? Ugyan mit ér a magánháztartásban, ha a férj dolgozik, szerez szünet nélkül, az asszony pedig a szerzett vagyont használni nem tudva, elpazarolja? Nem fog-e így az egész család elpusztulni, ha a férj e pazarlást megakadályozni nem akarja, vagy nem képes? Vagy még világosabban szólva, mit jelenthetne államháztartásunkban jelenleg hangoztatott jelszó: „a bevételeket növelni kell”, és ennek mi következménye lenne, ha a befolyt pénzt improductiv célokra fordítanak vagy általában productiv államm-célokra alkalmazzák ugyan, de majd többet, majd kevesebbet a valóban szükségesnél, ha e befolyt pénzből tett kiadások az ország szellemi és erkölcsi erejét támadnák meg, vagy a lehető termelés határán túlterjeszkedve, a nemzet tőkevagyonát apasztanák?

Ily fogyasztás természetesen nemcsak az egyén vagy egész nemzet létfenntartására szolgáló vagyont emésztí fel, hanem a műveltséget és vele mindent, a mi nekünk kedves megszűntet és az egyénnek, mint nemzetnek anyagi, szellemi s erkölcsi életét is veszélyezteti. Ha tehát a javaknak termelése, a termelés törvényeinek megállapítása a nemzetgazda kiváló figyelmét hívja fel, akkor a javaknak fogyasztása – egyes alakjainak megvizsgálása, mely magának a ter-

melésnek is első alapfeltételét képezi és bizonyos esetben még a termelő lételét is megsemmisüléssel fenyegeti, sokkal inkább igényli tőle a beható elemzést.

A nemzetgazdaságban a fogyasztás alatt általában értik, a javaknak rendeltetésök szerint a szükségleteknek kielégítésére fordítását, különösen pedig a dolgok, javak használhatóságának, értékének részben vagy egészben való megsemmisítését. Ez értelmezésből azonban még nem tűnik ki, hogy a fogyasztás nagyságának köre, minősége s módja, szóval különfélesége mindig más és más hatásban nyilvánul, mely aztán mind a javak termelésére, mind a fogyasztó személy jelen s jövő állapotára döntő befolyást szokott gyakorolni; miért is szükséges leend a fogyasztás egyes alakjait hatásukban is röviden megvizsgálni, mielőtt feladatom megfejtéséhez hozzá fognék.

A fogyasztás e hatása, a javaknak a szükségletekre felhasználásának, nem egyszerű eredménye, hanem egyszersmind biztos ismertető jele annak is, váljon a fogyasztás közvetlenül vagy közvetve productiv – észszerű – az erkölcsessel összhangzó, vagy általában káros, pusztító volt-e?

Így aztán megtörténhetik, hogy a föld termékenyítésére, valamely iparczikk készítésére fordított, tehát productiv kiadás, improproductivvá leend, ha e kiadásnak bármi okból sikere nem lett; míg ellenben kényelemre, lakásra, képekre stb. fordított sok embernek improproductivnak látszó kiadás, a termelésre gyakorolt jótékony hatásánál fogva, productiv kiadássá válik.

Én azonban ez alkalommal feladatom teljesebb megfejtethése végett, a fogyasztásnak csak főbb alakjait kívánom a t. hallgatóság becses figyelmébe ajánlani. Tudniillik a reproductiv, a nem reproductiv, a productiv, az improductiv, az esztelen, az erkölcs-telen, a káros vagy pusztító fogyasztást és végre a közéletben fényűzésnek – luxusnak – nevezett fogyasztást.

1. Reproductiv vagy gazdasági a fogyasztás, ha az új értékeket, használhatóságokat szül; ha tehát a javak felhasználásának eredménye, a felhasznált javakkal egyenértékű új, sőt értékesebb javaknak keletkezése. Ez például előfordul, ha a nyers bőrből keptyü, czipő vagy bármi használható iparczikk, a gyapjából posztó, ruha; a kenderből vászon, kötél készül. A nyers anyag ugyan elhasználtatott, de helyette új érték keletkezett; az anyag alakját változtatta meg.

2. Nem reproductiv vagy személyes a fogyasztás, ha nem közvetlen, de közvetve szül új értékeket, különösen akképen, hogy a termelők létfenntartásához járult; tehát ha az értékek, jótékony visszahatás mellett semmisülnek meg.

3. Improductiv tág értelemben a fogyasztás, ha az sem új értékeket nem szül, sem a termelők valódi létfenntartásához nem járul; míg ellenben, ha akár az egyik, akár a másik hatást gyakorolja, productiv. Ide tartozik: különösen a fösვნყსყգ fogalma, a mennyiben ez az összegyűjtött értéket, pénzt tétlenségre kárhoztatva, azoknak egyedűli használhatóságát

képezi, hogy beteges és esztelen szenvedélynek szolgálnak tárgyul; valamint a gazdaságosság fogalma is.

4. Esztelen vagy oktan – irrationalis – a fogyasztás, ha magát a jövedelmet túlhaladva, a tőke-vagyont támadja meg, ha a nélkülözhető szükséglet a nélkülözhetlen előtt elégíttetik ki, ha valamely cél elérésére sokkal több vagy kevesebb költség fordítatik, mint valóban a cél teljes elérésére szükséges, kívántos. Ez utóbbi két esetben aztán vagy a fogyasztó vagyona szenved a többletnek improductiv elhasználása következtében, vagy a cél nem éretik el, és e fukarkodással válik a fogyasztás s kiadás egy bizonyos mérvben, sőt egészen improductivvá.

5. Erkölcstelen a fogyasztás nemcsak akkor, ha egyenesen az erkölcsöt támadja meg, és ekképen a termelő lételét is veszélyezteti, hanem akkor is, ha a testnek fölösleges szükségleteit a szellemi s erkölcsi szükségletek fölé helyezzük és ezek rovására elégítjük ki, ha a néhánynak szerzett élvezetet milliók nyomorán vásároljuk meg.

6. Improductiv szorosabb értelemben, vagy káros, pusztító a fogyasztás, ha a saját vagy más birtokában levő érték minden legkisebb érték-visszapót-lás nélkül semmisül meg.

Ide tartozik például a tolvaj, csalo, rabló, pazarló örült, keresetképtelen nyomorék, alamizsnából élő szegény, sőt ama gazdag here-embernek is fogyasztása, ki minden munka vagy a társadalomnak adandó legkisebb viszonzszolgálat nélkül él.

Ide tartozik továbbá a természet, az elemek által

okozott értékrombolás is, mint járvány, dögvész, szárazság, árvíz, földrengés, villám, pusztító férgek, egerek stb. által okozott kár.

Vége ide tartoznak még a minden nemzetgazda által a nemzetgazdaságtan alkatrészéül elismert, a közéletben fényűzés – luxus – fogalom alatt általában ismert fogyasztás, melynek azonban a nemzetgazdaságtanban később indokolandó felfogásom szerint feltétlen alapja, értelme hiányzik, daczára annak, hogy eddig minden nemzetgazda iparkodott ennek fogalmát tüzetesen értelmezni s meghatározni, hogy a közéletben, a míg csak az emberek között egyenlő vagyon és élvezet nem leend, az mindig uralkodni is fog. Elérkezvén így felolvasásom tárgyához, a fényűzéshez, lássuk ennek lényegét, következményeit részletesen; különösen pedig fogalmát, a gazdasági fejlődés különféle fokán megjelenését, hatását, az ellene hozott törvényeket, valamint az elemzéséből természetszerűleg folyó, ránk is illő tudományos következtetéseket.

II.

A fényűzés fogalma a közéletben.

A fényűzés a legvitatottab közgazdasági kérdésekhez tartozik; mégis a róla írt számtalan műveknek legnagyobb része improductivnak tartandó, mivel azok, elvont okoskodásaikkal, sem a közélet észszerűbb fogyasztására, helyesebb irányára, sem a gazdasági ismeretek fejlesztésére nem hatottak. A legrégibb kortól a jelenig – a keleti népeknél, a görögöknél, a rómaiaknál, a középkori egyházi íróknál, s a bölcseknél, az új-korban a mercantilisták és phisiocratáknál, – minden században, sőt minden nevezetesebb szellemhős irataiban és beszédeiben a fényűzésről majd pártoló, majd kárhoztató nézetek nyilvánultak, és többnyire ennek az egyén vagy társadalom életére előnyös avagy hátrányos befolyását általában vizsgálták; jelenleg azonban a nemzetgazdaságtan e kérdés körül határozott állást kezd elfoglalni, és a közéletben nagy szerepet játszó egész fogalom lényegét alaposan felderíteni. E hosszú tévelygésnek okai, hogy hajdan még a gazdasági élet törvényei fejletlenek és ismeretlenek voltak, s e kérdés is egyoldalúlag, egyedül az erkölcs szempontjából tárgyalta-

tott, az értékek fogyasztásánál a fogyasztás hatása figyelembe nem vétetett, sőt inkább a fényűzés mindig a fogyasztás elfajulásának és kinövésének tartott. Végre mindezekhez járul még az is, hogy nem tudták, hogy a fényűzés viszonylagos relatív fogalom, azaz a mely értékfogyasztás valamely korban, helyen, egyénre vagy államra nézve fölösleges, az más egyénre vagy nemzetre nézve szóval változott körülmények szerint, valódi szükségét, műveltségének természetes következményét képezheti. Ezért kell a fényűzés minden egyes esetében a fogyasztó anyagi, szellemi s erkölcsi, sőt politikai helyzetét is minden oldalról megvizsgálni, mielőtt a fényűzésről határozott Ítéletet mondunk.

A fényűzés viszonylagossága győzte meg az embereket leghamarabb arról, hogy azt feltétlenül s mindig kárhoztatni nem lehet; sőt inkább mindazoknak, kik a fényűzést dicsőítik, mivel az ipart, kereskedelmet fejleszti, az anyagi jólétet előmozdítja, a szívet nemesíti, mind pedig azoknak, kik azt kárhoztatják, mivel az embereket elpuhítja, sok értéket elpusztít, az életben a szükségést, a kényelem miatt, elhanyagolja, az egyén, mint a nép összes erőinek kimerülését okozza, egyenlőn és teljesen igazuk lehet!

Roscher V. korunk legnagyobb nemzetgazdájája találón jelzi ezt, midőn írja: „Zu jeder Zeit und in jedetn Lande hat es Luxus gégeben, bei einem gesunden Volke ist auch der Luxus gesund, ein wesentliches Element seiner übrigen Gesundheit; bei einem

kranken Volke ist der Luxus krank und krankmachend”.

A fényűzésről alapos s elfogulatlan ítéletet mondandók, vizsgáljuk meg közelebbről ennek a közéletben előforduló különféle értelmét, a különféle műveltségi fokon megjelenését, és a nemzetgazdaságban játszó szerepét. A fényűzésnek ama számtalan értelme alig sorolható fel, melyben az, a közéletben egyesek, társadalmi osztályok és népek által felfogásukhoz, anyagi helyzetükhöz, műveltségi fokukhoz képest, különböző helyen és időben használtatik. A férfi, a nő, a gazdag, a szegény, a politikus, a theológus, az orvos, a technikus, a jogász, a gazda, az iparos, a kereskedő és a katona, a fényűzésnek egymástól lényegesen eltérő értelmet tulajdonítanak. Én tehát csak a legáltalánosabban elterjedt főbb értelmét fogom röviden jelezni:

Ugyanis fényűzésnek tartják, majd oly dolgoknak, javaknak használását, fogyasztását, melynek egyenesen egyéb célja nincsen, mint a hiúság kielégítése; a feltűnésnek, a nagyobb vagyonnak más emberek előtt való fitogtatása; majd a minden irányban bő, sőt pazar költekezést, életmódot, majd ismét egy bizonyos helyen és időben megszokott valódi nélkülözhetlen szükségletek általános mérvén túl vagy ettől eltérő kiadást; majd ismét a javaknak oly fogyasztását, mely a fogyasztó személy rangjával, vagyonával, jövedelmével vagy mindkettővel arányban nem áll, vagy az erkölcsessel össze nem egyeztethető. Végre fényűzésnek tartja mindig az egyes ember, a társa-

dalmi osztály, a nép vagy a kor a javaknak ama fogyasztását, mely neki nélkülözhetőnek vagy feleslegesnek tetszik.

A fogyasztásnak e legutóbb említett értelemben való felfogása, fényűzésnek elnevezése, nemcsak a legrégibb, de a legáltalánosabb is egyszersmind. Tanúsítják ezt a mindennapi tapasztaláson kívül, az ó-, középi és újkorból, az emberiség művelődésének történetéből merített számtalan adatok. Roscher V. „Ansichten der Volkswirtschaft” című művében ily érdekes adatoknak egész seregét mutatja be az olvasónak, melyeket részben felhasználni, a fényűzés kérdésének alaposabb s világosabb megfeythetése végett, én sem mulaszthatok el.

Xenophon Cyropediájában, a Persabirodalom felbomlásának okai között, kiemeli azon elpuhító fényűzést, hogy a persák télen nemcsak fejüket, testöket s lábaikat földik be, hanem karjaik végén is prémet, ujjaikon pedig keztyűt viselnek.

Aurelius római császár idejében, Kr. előtt a 3-dik században, a selyem egyenértékűnek tartott az arannyal, viselése oly nagy fényűzés volt, hogy Zenobius a győző, egy római császárnénak is megtagadta ama selyemruha viselését, melyet ma nálunk már a középosztályban is minden nő visel, sátoros ünnepeken a fővárosban még a szobaleányok is felöltenek, sőt legalább egy selyem kendővel még a legalsó munkásosztály, a pór is dicsekszik. Dandolus velenczei krónikás egy doge nejét fényűzőnek tartja, mivel ujjai helyett kétágú arany

villával étkezett; hozzá téven még e megjegyzést, hogy e természetellenességért meglakolt, mivel még életében lett bűzhödt.

Jelenleg az öltözetnek fontosabb részei: az ing, zsebkendő, harisnya stb., az asztalnál az asztalkendők egykor drága és felesleges fényűzésnek tartattak.

Angliában az ingviselet is csak a 16-ik században vált általánossá. A 14-ik század végén bajor Izabella francia királyné ama fényűzése ellen mindenütt felszólaltak, hogy ő volt az egyedüli francia nő, kinek kettőnél több inge volt.

Németországban a reformatió idejében még a középosztály is rendszerint meztelen aludt. Valamivel előbb Lancelot lovag ama fényűzéséről egész bámulattal nyilatkoznak, hogy a vendégek nagy száma miatt, idegen nővel egy ágyban aludni kénytelenítettén, hűségét mátkája iránt megőrzendő, ingét le sem vetette!

A 15-ik században a zsebkendőnek szükségét még a nagy urak sem érezték, orrukat ujjaik segélyével kénytelenítették kifújni. Az első kötött selyem harisnyát III. Henrik francia király (1589. †) viselte és ez akkor nagy fényűzésnek tartatott; a pamut harisnyát Franciaországban csak e század elején kezdték általánosan hordani; nálunk pedig a kapczával szemben, bizonyosan még sok ember fényűzésnek tartja. A Franciaországban készült első asztalkendők Reims városa által VII. Károly francia királynak ajándékozotva, általánosan csak a 16-ik század-

ban használtattak, és jelenleg is hány ember, társadalmi osztály, sőt nép tartja azokat fényűzésnek?

Az 1577-iki „Hollindsed Chronika” keservesen panaszkodik a fényűzésről, hogy Angliában egy idő óta sok kéményt építenek, a fa-tál helyett agyag- vagy czintálakat, az építésnél az olcsóbb fűzfa helyett tölgyfát használnak. Hogy a kémény jelenleg még nálunk is fényűzés, elegendő Biharmegye vagy Erdély oláh falvaiban széttekinteni, hol a füstöt a padon át, a ház ajtója felett hagyott nyíláson szabadon eresztik fel. Angliában a magánházaknál az üvegablakokat, melyek mai nap már a kunyhónak is szükségletét képezik, csak 1180 óta kezdték használni, de még 1567-ben is annyira ritkák voltak, hogy a nagy földbirtokosok kastélyaikban alkalmazottakat, ha eltávoztak azonnal kivétették és nagy gonddal félre téve őriztették.

Így van a többi világrész azon áruival is, melyek a kereskedelem által mindinkább hozzáférhetőbbekké válva, Európának lassankint általános szükségletét képezik. A kelet-indiai kávé, a nyugot-indiai cukor, a chinai thea még néhány század előtt luxusnak tartott, csak a leggazdagabbak asztalán voltak élvezhetők. Mindezt 1848. óta már nálunk a középosztálynak sem jut eszébe fényűzésnek tartani. Szóval alig találhatunk árucikket, feltalálást, javítást, melyek nekünk már jelenleg nélkülözhetlenekké válván, keletkezésükkor az emberek által ártalmas, haszontalan és felesleges fényűzésnek nem tartattak volna.

Kényelmesen berendezett lakás, finomabb ruha, hintó, paripa, jeles olajfestmények, szobrok, gazdag könyvtár s egyéb tudományos vagy művészeti gyűjtemények, bizonyos osztályra, egyénekre nézve foglalkozásukhoz, jövedelmükhöz képest, állásukból folyó természetes szükségletet, más társadalmi osztály vagy egyénre nézve pedig valóságos fényűzést képezhetnek. A nápolyi munkás, ki úgy szólván lakás nélkül, testét foszlányba burkolva, leginkább csak makarónival táplálkozva és egész napokat elheverve él, fényűzésnek tartaná a szőnyeggel bevont lakást, teljes tisztes öltözetet, minden nap a húsételt, sört vagy bort, a zsebórát és színházi mulatságot, melyek az angol munkásnak már megszokott mindennapi szükségletét alkotják.

Míg az asztali bornak naponkint ivása vagy a folytonos dohányzás a gazdagra nézve egyszerűség, a szegény családapára nézve erkölcstelen fényűzés lehet.

A fényűzés viszonyosságára vonatkozólag helyesen jegyzi meg Melón, hogy a szegény földműves a vele ugyanazon faluban együtt lakó földbirtokosnál már fényűzést talál, ez utóbbi azonban szemben a közeli város lakójával, ez ismét a fővárossal vagy udvaroncczal, nem tartja magát fényűzőnek.

E felhozott példák világosabban tanúskodnak a fényűzésnek a közéletben tág relativitásáról, bármi okoskodásnál; most tehát ideje lesz a fényűzésnek fejlődő, virágzó és hanyatló népeknél megjelelése alakjáról, irányáról és hatásáról röviden szólani.

III.

A fényűzés alakja a fejlődő, virágzó s hanyatló népnél.

A fényűzés, mint a fogyasztásnak a közéletben uralkodó alakja, a műveltség fejlődésének fokához képest, nem csak mindenütt s mindig különféle mében jelenik meg, hanem különböző javakat használ fel céljai elérésére, és a fogyasztás végeredményében, majd a fogyasztó (egyén, osztály, nemzet) szellemi, erkölcsi s anyagi emelkedését, majd változatlan állandó jólétben maradását, majd erőinek kimerülését, szellemi, erkölcsi s anyagi hanyatlását szüli.

A felolvasásunk kezdetén kifejtettek alapján, különösen a műveltségnek a szükségletek körére s változatosságára gyakorolt befolyásnál, összhangnál és törvénynél fogva, e gazdasági tünemény természetes, de természetes egyszersmind az is, hogy az egyén, a társadalmi osztály vagy a nép csak oly értékekkel űzhet leginkább luxust, melyeket legkönnyebben szerezhethet meg, tehát rajok nézve legolcsóbbak.

E szerint fejlődő államban, hol az őstermelés képezi rendszerint a nép legfontosabb foglalkozását, – ez nyújtván számára a létfenntartáshoz szükséges eszközöket – hol az anyagi szükségleteknek kielé-

gítése – a természet adományai a nép számához és szükségleteihez képest bőven állván az ember rendelkezésére – a phisikailag és szellemileg fejlődöttebb osztálynak nagyon könnyű, hol ipar s kereskedelem hiányzik, és végre hol a tudomány és művészet csak fellobbanni kezd, ott általánosan a fényűzés is természetesen sem iparczikkek fogyasztásában, sem oly értékek használatában nem nyilvánulhat, melyek távolról élénk kereskedelmi összeköttetés, közlekedés által szerezhetők meg, vagy már virágzó s meghonosult művészetnek és a tudományok művelésének képezik terményeit. Ily viszonyok között a fényűzés főképen a föld terményeire, a nyers termékekre szorítkozik. Anyagi élvezetekben, a hiúság és fitogtatás kielégítésére szolgáló tárgyaknak, különösen pedig azon iparágak s művészet terményeinek fogyasztásában fog nyilvánulni a fényűzés, melyek az illető nép és kor műveltségi fokának anyagi szükségletét képezik; például drága fegyverek, becses evő-ivó edények használatában.

De az anyagi szükségletekre szolgáló tárgyakkal való fényűzésnél is meglátszik a műveltségnek hatása, a mennyiben az inkább nagy és mértéktelen fogyasztásban, mint a jó és szépnek észszerű élvezetében nyilatkozik. Erre például szolgálhatnak a szolgák vagy cselédeknek nagy száma, mértéktelen evés-ivás, nagy vendégeskedés, a nagy kiterjedésű, de kényelmetlen és Ízléstelen épületek és lakások.

A múlt század végén Alba herczeg, Madridban levő óriási kiterjedésű palotájában állásának megfe-

lelő egyetlen teremmel sem rendelkezett, bár benne 400 inasszoba volt elhelyezve, úgy hogy ezeknek csak egy havi fizetése 7000 tallerra rúgott. – Még 1812-ik év körül Moskovában is némely palotában több mint 1000 cseléd hemzsegett, sőt még a szegényebb nemesek is 20-30 szolgát tartottak, persze roszul, többnyire paraszt ruhába öltöztetve, gyengén élelmezve, és úgyszólván minden munka nélkül éltek, mivel az egyik szolgának az egész napi foglalkozása, talán a déli vízről, a másiknak az esteli vízről stb. való gondoskodásban állott. A régi persa birodalom sálíjának 15 ezer udvaroncza volt, a török sultánnak még a 19-ik század elején is a konyhában, a fehér ruhánál, istállóban és kertjénél alkalmazott szolgáltnak száma a 6 ezret, a bagdadi pasa vadászkísérete pedig a 3 ezret meghaladta. – Mily ellentétet képez jelenleg a civilisált Európa fejedelmeinek udvartartása és útikísérete, nem szükséges különösen kiemelnem; mégis lesz idő, mikor még ezt is nagy fényűzésnek fogják tartani.

E korban látjuk lakodalmot, keresztelés, halotti tor stb. alkalmával a vendégeskedést és általában vendégszeretetet szerepelni; különösen a gazdagok ragadnak meg minden alkalmat, hogy vagyonosságukat éreztessék. E jellemvonás, nem egyedül a jószívűségnek, hanem a luxus egy bizonyos nemének is kifolyása! A vendégeskedésnél a fényűzés nem annyira az ételek s italok válogatottságában, finomságában és ízletességében, mint inkább nagy bőségben, óriási fogyasztásban tűnik fel.

Würtembergi Ulrich herczeg lakodalmán 1511-ben 136 ökör, 1800 borjú, 2750 fenyűmadár fogyasztatott el. Oraniai Vilmos vendégei, – kik nászünnepe 1561-ben 5647 lóval, maga pedig és kísérete szintén 1100 lóval jelentek meg, elfogyasztottak: 4000 véka búzát, 800 véka rozst, 13,000 véka zabot, 3600 akó bort, 1600 hordó sört. A Rosenberg-féle lakodalmom, mely 1578-ban 7 napig tartott és 100 ezer tallérnál többbe került, már több változatosságot tüntet fel. Ez idő alatt a vendégek elfogyasztottak 137 szarvast, 117 vaddisznót, 162 özt, 2292 nyulat, 470 fáczánt, 276 fajdtyúkot, 3910 foglyot, 22,687 fenyűmadarat, 88 vestphali sonkát, 370 ökröt, 2687 birkát, 1579 borjút, 421 bárányt, 399 disznót, 877 malaczt, 600 pulykát, 12,877 hízott tyúkot, 2500 csibetyúkot, 3550 ludat, 40,837 tojást, 117 mázsa zsírt, 39 tonna hájat, 5960 pisztrángot, 167 lazaczt, 1844 csukát, 15,800 pontyot, 314 angolnát, 515 egyéb halat, 5 tonna osztrigát, 1787 akó rajnai bort, 200 akó magyar bort, 700 akó osztrák bort, 448 akó cseh, 1100 akó morva, 370 akó édes bort, 6587 akó sört. Éhez járul még 26 malter búzaliszt, 128 m. rozsliszt, 478 m. zab. Végre fűszer, csemege stbre 12,743 tallért adtak ki.

Hogy a magyar ember a titulus bibendi feltalálásában s fitogtatásban nem utolsó, ezt talán említenem sem szükséges. A legrégibb kortól a mai napig a történelemben bőven leirt példák ismeretesek.

Zsigmond magyar király alatt, Feszler történész szerint a király kegyeltje, a lengyel eredetű Stibor, fiának lakodalmát egy teljes évig ünnepelte. Thurzó

György halotti toránál 1617-ben a trencsénmegyei Bicse várban, mely febr. 16-tól 21-ig tartott, 10 ökör, 13 borjú, 144 bárány, 341 lúd, 691 csibe s kappan, nagymennyiségű hal, vad, vaj s méz, 104 köből liszt, 4 m. pástétom liszt, 1600 tojás, 257 akó bor, 114 akó sör, 283 véka zab, 100 szekér szalma, 60 szekér széna és 12 forint áru gyertya fogyasztatott el. Különben nálunk nem is kell ily nagy múltra visszatekinteni, ha valamihez fogunk, nagyot eszünk, ha valamit szerencsésen bevégzünk, elérünk, nagyot iszunk. Alig van nevezetesebb társadalmi vagy állami intézetünk, melynek keletkezését egy banquettel meg ne örökítenők; képviselőválasztás, búcsú alkalmával előforduló dorbézolások ismeretesek, melyeknél a hazafiak nagy része a hazáért üríti poharát, és hever az asztal alatt. Közbeszéd tárgyát képezte sokáig s képezi még jelenleg is, hg. Eszterháznak Londonban is feltűnést okozott ama fitogtató fellépése, hogy egy angol lordtól szép telivér lovat mesés áron megvásárolván, ezt nyomban e szavakkal kísérve lőtte agyon: „Az angol bírhatja, de csak a magyar képes azt megölni.”

A régi rómaiakról és az arab törzsfőnökökről írják, hogy délben rendszerint az utcán terítettek fel, és a mellettök elvonulókat mindennel szívesen kínálták meg és látták el.

Jellemző továbbá a nép e fejlődési fokán, hogy a fényűzés is inkább ritkán egyes alkalomkor, de annál kirívóbb alakban, határtalanul nyilvánul. A külön-féle áruknál és általában, inkább a külsőséget, mint jóságot, célszerűséget és benső értéket keresi.

Az ó-korban Nagy Sándor vezér Calanos tora alkalmával versenyivást rendezvén, 41 vendég halálra itta magát, sőt maga a nagy győző is, harmad napra meghalt. A görögöknél rendszerint egy ember halála annyiba került, mint ennek felnevelésére fordított összes költség. Nagy Sándor barátjának, Hephastionnak máglyája 12 ezer talentumnál többbe került, tehát hatszor annyiba, mint az athenei propyleák.

Az öltözet is általában inkább a hiúságnak, feltűnési váagnak, piperének szolgál, hogysem a czél-szerűséget, kényelmet vagy a test egészségét fentartó igényeknek felelne meg, sőt az öltözködés czéllá válik, melynek sokszor minden egyebet feláldozni szükséges. A divatkóros városokban, de nálunk Budapesten is, hányszor fordul elő ama furcsa eset, hogy a piperés selyemruhába öltözött, drágakövei s ékszerrel díszített hölgy otthon burgonyát is alig élvezve, a czukrásznál nagy fitogtatással elköltött fagylalt neki ebédjét, vacsoráját és minden egyéb szükségesebb tápszereket pótlendő eledelét képezi.

A hol a nép a pálinkát, bort, sört rendszerint mindennap mértékletesen élvezi, ott a részegség is ritkább. Oroszország bensejében a nép azokat csak ritkán, többnyire nagy ünnepeken élvezi, de ekkor oly mérvben, hogy rendszerint egy egész hétig is részeg. Ha a dél-amerikai indiánok egyszer elkezdenek inni, mindaddig meg nem szűnnek, míg eszméletlenül a földön nem hevernek(Ulloa). Ebből is következtethetni, hogy nagy tévedés a műveletlen embernek vagy népnek nagyobb mértékletességet, épebb erkölcsöt tulaj-

donítani. Egyszerűségek inkább a tudatlanságnak mint az önuralomnak következménye.

Oroszországban nagyon dúsan megaranyozott és czifrán festett porcellán edényeket készítenek, de anyaguk nem lévén kellőleg kidolgozva, hólyagos, törékenyalakjuk rászajzról tanúskodva, ferde stb. A keséket és gyertyakoppantókat többnyire damascirozott vasból aranyozva készítik, de a részeik sehogy sem illenek egymásba, és hamar elromlanak.

A művelt népeknél, – különösen a fejlődött műiparral, élénk kereskedelemmel gazdag államban, kapcsolatban a tudomány s művészet fejlődésével s buzgó ápolásával, a fényűzés is más alakot ölt, egészen a productiv fogyasztás hatásával bir, általánossá válik, nem képezi az csak egyeseknek vagy gazdagabb néposztály kiváltságát, sőt mint egészséges, nemes és valódi életcél inkább a productiv erőknek kifejlődését eszközli és a szellemi s erkölcsi erőnek a kültermészet felett hatalmát állapítja meg. A virágzó koré fényűzése,*) az üres, pillanatnyi, de sokszor romboló fitogtatás helyett, inkább a valódi jónak és szépnek folytonos és észszerű élvezésére, biztosítására, és az egészséges, hosszú, kellemteljes élet élvezete mellett, a természetes életrendhez visszatérni törekszik. E helyes irány és hatás az egyén s nép egész életmódjában, viseletében, tehát minden életviszonyban érvényesül.

Lássunk ennek felvilágosítására itt is néhány

*) Mely Angol-, Francia- és Németországban röviden confort – kényelem – szóval fejeztetik ki.

példát: Németországban a 15-ik század előtt, a lovagkorban sokszor két láb hosszú ormányos czipőket használtak. Ezek természetesen a minő csúnyának és ízlésteleneknek, épen oly czélszerűtleneknek is bizonyulván be, később elhagyattak, mivel ez ormány az embert biztos menésében akadályozta, és a lovagok is a csatában gyakran maguk levágni kénytelenítették. Közvetlen a reformatio előtt Németországban a férfi-viselet egészen elasszonyosodott; a férfiak teljesen leberetvált arczczal, hosszú hajjal, egészen meztelen nyakkal, melynek fehérségével mint a nők kaczerkódtak, sőt többen kitömött mellel jelentek meg.

A reformatio azonban a komoly férfi-viseletet több kényelemmel és természetességgel csakhamar visszavarázsolta.

E virágzó korban továbbá inkább a javak valódi használhatóságára, rendeltetésére, mint egyéb mellékes célokra, pl. mások előtt feltűnésre, változatosságra fordítják általában a legnagyobb figyelmet; ezt aztán a szükségletek apasztása nélkül, a dicséretes takarékosság, a testre mint lélekre jótékony befolyást gyakorló tisztaság s egészség nyomon követi.

Így Angliában minden nevezetesebb vendégfogadó ugyanazon minőségű s alakú poharakkal, edényekkel stb. van ellátva. Gyufatartókban vagy szivartáskákban, a franczia ízléssel ellentétben, kevés a változatosság. Magam is tapasztaltam Londonban, a magán lakások kisebb szobákból állva, a mieinknél ugyan szűkebbek, de annál kényelmesebbek, hogy a legnagyobb urak kevés tál étellel, de annál erőtelje-

sebben tápláló hússal élnek. A tisztaságban jelentkező fényűzés szintén csak gazdag s nagyobb műveltségű, népeknél fordul elő; Angliában a szappan-adót úgy tekintik, mint a legnélkülözhetlenebb életszükségletnek megadóztatását. Míg 1801-ben egy főre 4.84 font szappan, már 1845-ben 9.65 font szappanfogyasztás esett, és így, – ha Liebig szerint a szappanfogyasztás a műveltség nagyságának egyik fő ismertetőjele, – már ez időben a műveltség az előbbihez képest megkétszereződött.

Hogy a tisztaság mily nehezen válik általánossá, mennyi akadályokkal kell küzdenie, míg a társadalom minden osztályának és egyénének valódi nélkülözhetlen szükségletét képezi, arról az árnyékszékek keletkezésének s elterjedésének története híven tanúskodik: Parisban még a 16- és 17-ik században is, a hatóságnak szigorú büntetés terhe alatt kellett meghagyni, hogy minden házban árnyékszékek alkalmaztassanak. Göttingában 1342-ik évben különös városhatósági határozattal (statútummal) kellett megtiltani, hogy a városi tanácsnak pinczéjében, hol az emberek többnyire leültek és ittak, szükségöket is el ne végezzék. Sőt Sileziában 1571-ben a nemesek között trágárok-társasága vagy mocsok-egylet (Verein der Unfläther) alakult ama fogadással, hogy nem mosdanak, nem fésülködnek, nem imádkoznak és a hová csak mennek, mindent bepiszkolnak. Különben a sarkvidéken lakó népeknél e tisztátalanság még jelenleg is általános, kik az égalj miatt, soha sem fürödnek, szellőztetnek, bőrruhájukat pedig zsiradékkal

kenik be stb. A tungusoknál a szülők szájukkal szívják ki gyermekeik orrából a taknyot és azt lenyelik. Ezzel szemben, a meleg égálj alatt lakó félművelt népeknél sokkal nagyobb tisztaságot észlelhetünk, elegendő e tekintetben a keleti vagy déli tenger vidékein uralkodó fürdési szenvedélyt felemlítenem. Az ó-korban a míveltebb atheneieknek is már feltűnt a spártaiak tisztátalansága. Egyébiránt a tisztaság a művelődéssel kapcsolatban mennyire fejlődik, tanúsítja a rómaiaknál a fürdők története!

A rómaiak eleinte csak minden 9-ik napon fürödtek, a császárok idejében már a fürdők voltak hivatva az ember egész életét, minden vágyaival együtt magok-banfoglalni, és kielégíteni (Gerlach). Titus és Carracalla fürdői egész tartományokhoz hasonlítottak, mondja Ammian. A fürdőkkel a legszebb kertek, előadó- és játéktermek, könyvtárak, színházak stb. voltak egybekötve. Commodus császár, a kéjencz, naponként 7-8-szor fürdött. Európában a fürdőknek évről-évre szaporább látogatása, valamint a szabad természetnek, falusi lakásnak mindinkább megkedvelése, és az általa nyújtott üdítő, egészséges élvezetekben gyönyörködés, az észszerű fényűzésnek szintén kiegészítő részeit képezik. Nem csak Angliában, Németországban, de hála már nálunk is általános szokássá, sőt szükséggé válik a nyarat egészséges vidéken tölteni, Európa természeti szépségeit (Sweicz) meglátogatni. E jó szokás jelenleg az olcsó és élénk közlekedés mellett, nem csak a gazdagnak, de a tehetősnek, sőt még a közép-rangúaknak is nem nagy áldozatába kerül.

Ez irány ismét mennyire ellentéte XIV. Lajos korának, a melyben a nemeseknek saját mezei birtokukra utalását, száműzését, valóságos büntetésnek tartották. Végre jellemző a nép virágzó korában, hogy a fényűzés általánossá lesz, a nép minden osztályánál elterjed és az egész életet áthatja. Különösen észlelhetjük e gazdasági tünetényt a cukor, kávé, tea élvezetének, valamint az éjjeli világításnak lassan elterjedésénél és tökélyesbülésénél. Ez élvezetekre majd a luxus-törvények elemzésénél még egyszer visszatérünk.

A nép hanyatló korában a fényűzés is egészen más alakot ölt. Csekély élvezetekre roppant nagy költségeket fordítanak, sőt az elfogyasztandó áruk drágasága, hogy mások előtt feltűnést, bámulatot gerjesszenek és a nagyobb vagyoniasságot fitogtassák, egyenesen kitűzött cél. A jónak és szépnek a gazdasági tevékenység fokozására egy bizonyos határig szükséges, a létfontartással összhangzó nemes élvezete helyett, az anyagi, szellemi és erkölcsi erőket felemésztő elpuhultság és természetellenesség uralkodik, sőt a fényűzés tárgyai sem nyújtanak kiváló hasznat vagy élvezetet. Szóval a hanyatló korban a fényűzés az észszerűtlen és erkölcstelen fogyasztás minden előfordulható eseteit a legártalmasabb és szomorító következményeiben tünteti fel.

E fényűzés példáit bőven szolgáltatja nekünk Róma a császárok idejében, vagy a francia udvar XIV. Lajostól kezdve, a nagy forradalomig (1789-ig).

Néro egy murchiniai száj csészeért 300 talentu-

mot (mintegy 618,000 frt) adott. Seneca idejében a fém-tükrökkel oly luxust űztek már, hogy egy nagy tükör megvételére nem volt elegendő azon összeg, melyet azelőtt a római tanács Scipió leányának teljes kiházásítására hozományul rendelt.

Voltak, kik birkanyájaikat bíborral festették be, és nemcsak a háztetőn halastót, de a tornyok tetején is kertet készítettek, melyek természetesen kicsinyek, kényelmetlenek és csúnyák voltak, s mégis sok költésbe kerültek. Hortensius fáit borral öntöztette. Aesopus szomorújátékíró pedig vendégeinek egyszer egy tál ételt adott fel, mely neki sexcentis sestertisbe, vagyis pénzünk szerint mintegy 49,500 frtba került. Senki sem akarta elhinni, miként lehetnek e kis feltálatl madárcák oly drágák; de mindenki a házigazda indokolásából csakhamar meggyőződött, hogy ez lehetséges, mivel azok egész Rómában összevásárolt éneklésre és beszédre betanított madarak voltak. Heliogabalus vendégeinek 600 strucz fejvelőt tálatatott. Ezeken kívül még számos más példák is hozhatók fel. Horác az Arrius családról azt említi fel, hogy rendszerint fülemüle - pecsenyével élt. E kor fényűzését jellemzik még ama gyöngyök, melyeket Cleopatra és Caligula s mások borukban feloldva ittak meg, nem azért, hogy a bort ízletesebbé, hanem drágábbá változtassák. Sőt sokan a bort szagos kenőccsel keverték, hogy egész testökből jó illat áromolják. Daczára a nagy kényelmetlenségnek, mint Marcialis felemlíti, gyakran megtörtént, hogy az étkezés, ebéd alatt ruhájokat 11-szer változtatták. Cali-

gula hegyeket hordatott le, és hegyeket emeltetett. Ily emberek aztán, mondja Lucian, még vágyaikat sem képesek helyesen kielégíteni, még ezekben is mellőzik a természetességet. Valóságos különzők még a gyönyör élvezetében is. — Ily viszonyok között valóban nem volt csuda, hogy Apicius a méregpoharat ürítette ki, mikor vagyona csak centies sesteriumra, vagyis mintegy 750,000 frtra olvadt össze.

A fényűzésnek figyelemreméltó különös alakját szemlélhetjük azon államokban, melyekben a társadalom legnagyobb részben fejletlen ugyan, de annak kisebb művelt osztálya és a kormány más művelt szomszéd államok közelében érezve a műveltség szükségleteit, ezeket sokszor egyéb viszonyokkal össze nem egyeztetik, és erőszakosan törekednek kielégíteni. Ugyanis itt a fényűzésnek a nép fejletlen, virágzó és hanyatló korában fent bőven vázolt nyilvánulásával, alakjaival együtt és egyszerre találkozunk, mely a nép gazdasági fejlődését annál nagyobb veszélylyel fenyegeti, mivel sokkal kevesebb erkölcsi és értelmi ereje van, hogysem haladásának akadályait mindig felismerni és annak idejében eltávolítani tudja. Ily helyzetben van jelenleg Kelet-Európa, különösen Magyarország, melyben a közép-kori hűbér intézmények megszűntével, a közgazdaság bilincseit lerázta, s a műveltség napja csak most kezd világítani. Az ide vonatkozó némely adatot szerencsém lesz később feltüntetni.

IV.

A fényűzés a nemzetgazdaságban.

Felolvasásom bevezetésében megérintettem, és a fényűzés fogalmánál, a különféle műveltségi fokhoz képest nyilvánulásánál felhozott számtalan példából is meggyőződünk, hogy a fényűzés a közéletben mindig a fogyasztásnak általában ismert egyik alakja. Ha tehát a fényűzés következményeit helyesen megbírálni akarjuk, különösen ennek netán oktan és veszélyes terjedése ellenében gyógyszereket sikerrel alkalmazni kívánunk, szükséges leend a kérdés viszonylagosságánál fogva, – mint a gazdagság fogalmánál is – minden egyes esetben a fényűzés hatását megmérni, megvizsgálni, melyet az magára a fogyasztó személyre (egyén, község és állam) és általában a fogyasztásra, illetőleg a termelésre gyakorol. A megmért hatás fogja természetesen kijelölni, hogy a szóban forgó és a közéletben luxusnak tartott fogyasztás, a nemzetgazdaságtan által egyedül megkülönböztethető reproductiv, nem reproductiv vagy e kettőt összefoglalva productiv avagy improductiv, és pusztító fogyasztás-e? De még világosabban és népszerűbben szólva, e hatás mérve határozza meg, hogy

az illető fényűzés közvetlenül vagy közvetve újabb értékek keletkezésének, szaporodásának, a termelésnek, vagy a meglevő értékek megsemmisülésének, pazarlásnak vagy pedig még ezen felül maga a fogyasztó személy anyagi, szellemi s erkölcsi erői megsemmisülésének oka-e? Mivel pedig a fényűzés a fogyasztásnak a nemzetgazdaságtan által megállapított alakjaiban okvetlen megjelenik, és az önálló s különös fogyasztást nem képez, természetes, hogy a luxusnak, – mely a közéletben viszonylagosságánál fogva oly nagy szerepet játszik, – a nemzetgazdaságtanban feltétlen alapja hiányzik, róla csak mint a fogyasztás egyik általános alárendelt alakjáról szólhatni, de ezektől eltérő gazdasági tüneményt nem szül, tehát a fogyasztásnak általános, a nemzetgazdaságtan által megállapított elvei a fényűzésre is alkalmazandók. Jelenleg már a jelesebb nemzetgazdák a fényűzés relativitását, viszonylagosságát felismervén? határozott értelmezésétől tartózkodnak, de tagadhatatlan az is, hogy a fényűzésnek a közéletben miként nyilvánulásához képest, a fényűzés fogalmának legalább közelítő megoldását, értelmezését, – mely mint láttuk lehetetlen – még mindig a nemzetgazdaságtan feladatának tekintik és oly tág értelmezést adnak neki, hogy azt a fenforgó szükséghez és esethez képest kiterjeszteni vagy összevonni lehessen; sőt tény az, hogy sokan a szaktudósok közül a fényűzést a fogyasztásnak önálló, a fogyasztás egyéb tüneményeitől eltérő természetű különös alaknak tekintik. Mindezek daczára, ha elfogulatlanul ítélünk és az

újítástól vissza nem riadunk, a fényűzésről fent jelzett felfogás a fényűzésnek a közéletben megjelenő alakjaiból és nyomban kifejtendő hatásából önként folyó következmény, és a nemzetgazdaságtan jelen fejlődési fokán teljesen indokolt is. Ugyanis a fogyasztásról szóló tan ezzel nem csak egyszerűbb s tökélyesebb, hanem a közéletben uralkodó fényűzés természetének, lényegének felismerése, továbbá hatásának biztos megmérése is megkönnyítettén, sokkal világosabb is leend.

Nem akarom a t. hallgatóságot a fényűzés azon ezerféle megkísérlett értelmezésének egyenkint való elősorolásával fárasztani, melyeket a szaktudósok egymástól eltérőleg mutatnak be olvasóiknak, sőt elhallgatom azt is, hogy a fogalom viszonylagosságát, mint a gazdagságnál is, szem előtt tartva, a fényűzést úgy értelmezzük, mint az egyes és társadalmi osztály által általában elfogadott anyagi, szellemi s erkölcsi szükségleteknek körén s minőségén túl hágó fogyasztást; hisz e kérdésnek megvitatása inkább a nemzetgazdáknak képezi érdekes feladatát. De a fényűzésnek a nemzetgazdaságtanban jelzett szerepét indokolandó, példaképen nem hagyhatom érintetlenül, a fényűzésnek nemcsak a magyar, de az egész világ nemzetgazdaságtani irodalmában jelenleg már unicumot képező azon értelmezését, melyet doktor és magyar tudományos akadémia levelező tagjának a jogtanulók számára írt és 1874-dik évben megjelent, magyar nemzetgazdaságtanában olvastam. A tiszt, hallgatóság csak így leend képes az előadottak nyomán alaposan megbírálni s

meggyőződni, hogy mily nehezen tisztulnak meg sokszor a legegyszerűbb nemzetgazdasági fogalmak, mily mérvben üt el ez értelmezés a nemzetgazdaságtan jelenleg mindenütt ismert álláspontjától s általam jelzett felfogástól, s mily keveset érnek nálunk gyakran a könyv borítékán kitett címek, ha abban még a tudomány általában ismert igazságai is elferdítettnek vagy elhagyatnak.

Az illető szerző a fényűzést, mint a háztartás egyik alakját mutatja be, és a luxust egyenesen mint az első rendű szükségleteken túl történő kiadást értelmezi. Ez értelmezés felett, mely a nemzetgazdaságtan Ítélszéke előtt megsemmisül – sokat lehetne gúnyolódni s mulatni, ha nem lenne ez társadalmunk később megemléltendő egyik bajának szintén egyik figyelemre méltó és szomorú jele. Nem is képezi jelenleg feladatomban a szerző művének s működésének más alkalomra fentartott tüzetes bírálata, de a fényűzésnek ez értelmezését bővebben megvizsgálni s röviden méltatni kötelességem, miután épen a fényűzésnek a nemzetgazdaságtan szempontjából meghatározását keressük. Ugyanis eltekintve attól, hogy a szerző a luxust a háztartás különfelesége fejezete alatt, mint a háztartás egyik alakját mutatja be, hogy a luxust a fent kifejtett érveknél és a közéletben megjelenésénél fogva, általában és határozatlanul, mint csak kiadást meghatározni nem lehet, és végre hogy ez értelmezéssel szemben az utána következő §-ban a fényűzést addig helyesnek

tartja, míg oly másodrendű szükségleteket elégít ki, melyek az ember nemesbülését előmozdítják, mindenkinek rendkívül különösnek tetszhetik, hogy a szerző a nemzetgazdaságtan jelen fejlődési fokán a szükségleteknek még a múlt században használni kezdett, de jelenleg már a jelesebb nemzetgazdák által elhagyott felosztását használja, és első-, másod- és harmadrendű szükségleteket különböztet meg. A szükségletek ily megkülönböztetésének általában ismeretes hiánya, hogy 1-ször ez önkényen alapszik és csak akkor érthető meg, ha az író önkényesen megmagyarázza, mit akar ő első-, másod- s harmadrendű szükségletek alatt érteni; tehát e mesterséges megkülönböztetést a nemzetgazdaságtan egészen elítéli; hogy 2-szor nem lehet a szükségletek között így a határvonalat biztosan megvonni és kijelölni, hol végződnek az elsőrendű szükségletek, és hol kezdődnek a másod- vagy harmadrendű szükségletek; hisz ama szükségletek, melyek az egyik személynek elsőrendű, a másiknak csak másodrendű szükségleteit képezhetik. De mindezeknél még nagyobb hiba az, hogy a szerző a tudománytól már mellőzött megkülönböztetést nem helyesen és jól használta, a mennyiben felteszem, e sokfelé irányuló és külön rendeltetésű nemzetgazdaságtanok összeírása után, hogy ha már a fényűzésnek a nemzetgazdaságtanban értelmét nem ismeri, azt legalább a közéletben megjelenni s feltűnni látta.

A régiebb nemzetgazdák az elsőrendű szükségletek alatt értették mindama szükségleteket, melyeknek kielégítése az élet és egészség fentartása végett

nélkülözhetetlenek; ha tehát a szerző szerint luxusnak tartandó mind ama kiadás, mely az élet és egészség fentartására nem nélkülözhetetlen, akkor e fogalomnak alkalmazása egyrészt a közéletben a legneveltsége-sebb ellentmondásokat szülné, másrészt a nemzetgazdaságtan fejletlenségét és tehetetlenségét tanúsítaná, mely még ily egyszerű kérdésben sem tud a kételkedő-nek és kezdő tanulónak biztos kalauzul szolgálni. E szerint a civilisált művelt ember vagy nemzet kiadásainak legnagyobb része – mely közvetve és idő-vel hatna csak a testi egészség fentartására s az élet meghosszabbítására, mely az értelmi erkölcsi erők ki-fejtésében nagy tényező lenne, sőt a kifáradt, a mun-kában kimerült érzéki erő megújulására szolgáló nemesebb életélvekre, az úgy nevezett képzelt szük-ségletekre fordított kiadások is, mind luxusnak vol-nának tartandók.

A mezőiparra, különösen a kertészetre nézve hasz-nos beruházási- vagy felszerelési költség, az ipar és kereskedelem, az állam beligazgatására, igazságszol-gáltatásra, közoktatásra, közlekedésre, jelenleg mű-veltségünknek követelményét képező kiadásoknak legnagyobb része szintén luxus lenne. Végre ez értel-mezés szerint, a szerző nemzetgazdaságtanának meg-vételére fordított kiadás, nemcsak luxus – de oly improductiv kiadás lenne, melyet a közéletben és a nemzetgazdaságtanban pazarlásnak neveznek.

A tudomány minden vívmányait lábbal tapodó több ily értelmezés és ismeret alapján, a nemzetgazdaságtant tanulmányozni kezdő, a

közgazdasági kérdéseket kellőleg megoldani képes nem leend, és az így képzett Ítéletével az életben magának utat törni nem fog; a szakemberben pedig a nemzetgazdaságtan alapos és gyors elterjedése érdekében, ama forró vágy mielőbbi teljesülését gerjesztik fel, hogy a magyar tudományos akadémia, vagy kellő szakműveltségű s őszinte hazafiakból alakult kritikai egylet, a hazánk szellemi terén uralkodó szemfényvesztésnek, nyegleségnek tárgyilagos ítéletével valahára véget vessen. Szükséges pedig e célból okvetlen valami tekintélyes egyleti hatalommal fellépni, mivel nálunk a társadalom megszokta a legjobbat is, csak bizonyos „tekintély” és cím alatt elfogadni. Itt egyes bármily kitűnő szakember az ügynek kevés, vagy semmi szolgálatot sem tehet, a clique-uralom, a szabadsajtó daczára, elnyomja őt, sőt anyagilag is súlyosan éreztetheti meg vele, ha a clique valamely tagjának az igazságot meg merete mondani.

E magyar nemzetgazdaságtanból merített eredeti példa és az eddig kifejtettek után, felismerhettük a fényűzésnek a nemzetgazdaságtanban helyzetét, valamint ama fentjelzett eredményt, hogy az nem képez önálló fogyasztási alakot, sőt hatásának nagyságát a fogyasztás kiterjedése s minősége határozván meg: a közéletben uralkodó luxus majd a productiv, majd az improductiv, majd az oktalan, erkölcsstelen és pusztító fogyasztás alakjában jelenhetik meg. Így tehát nem is nehéz a luxusnak eredményét, a termelésre és a termelőre hatását pon-

tosan meghatározni s különösen kijelölni, mily feltételek alatt, meddig előnyös vagy káros a fényűzés.

A nemzetgazda bizonyos határig közönyös lehet ugyan az iránt, hogy a közéletben sokszor a productiv fogyasztást, mely tulajdonképen termelés, épen úgy luxusnak nevezik és tartják, mint az improductiv fogyasztást, mely nem egyéb mint pazarlás; de nem tekintheti jelentéktelennek a productiv és improductiv fogyasztás következményét és fokát, melyek a gazdaság létkérdésével összefüggnek.

Ha tehát a fényűzés a nem reproductiv vagy a productiv fogyasztásban nyilvánul, természetes, hogy ha közvetlen nem is, de legalább közvetve az egész termelés fejlesztésére a nép anyagi, szellemi jólétének fokozásához hozzá járul és a nemzeti termelésnek, gazdaságnak kiegészítő s előmozdító feltételét képezi. Ezt kárhoznatni nem lehet, sőt inkább annak, mint a műveltség egyik biztos jelének örülnünk kell, hogy egyesek, mint az egész nép a finomabb de nemesebb élvek kielégítésére törekszenek, és ez által szellem-erkölcsi erejüknek kifejlődését, a kültermészetten uralmukat megállapítják. Ily nem reproductiv fogyasztásnak a mérve, ily luxusnak a visszahatása a termelésre nem mindig s mindenütt egyenlő, sőt a fogyasztó személy szellem-erkölcsi fejlettségén kívül, változó még ahhoz képest is, mily tárgyakra vagy áruk fogyasztására irányul a fényűzés! Miért is ama körülmény, váljon a fényűzés a lélek és szív

nemesítésére szolgáló maradandó tárgyakat (pl. szép épületek emelését, műtermékeket, bútorokat, színházat stb.) vagy csak érzéki gyönyörök fokozására szolgáló múló árukat választ-e, továbbá váljon belöldi vagy külföldi iparczikkre szorul-e? a fényűzés jótékony vagy káros hatásának nagyságára szintén döntő befolyást gyakorol. így ha a fényűzés a tartósabb javak, a használati tőkék beszerzésében, összehalmazásában nyilvánul, azok birtokosainak nemcsak tartós élvezetet nyújtanak, az egész gazd. tevékenységnek egyik hatalmas rugóját képezhetik, sem egyeseket, sem a nemzetet tönkre nem teszik és az életet kellemessé, kedvessé változtatják, hanem inkább e fényűzés némi takarékoságot is foglalva magában, szükség esetén tartalékalapul is szolgál. így például Paris környékén általános népszokássá vált, hogy az első megtakarított pénzen mindenki arany keresztet vesz; e kereszt, a szükség idejében zálog alakjában vagy eladás következtében, természetesen valóságos mentőszerré alakulhat át.

Míg ellenben, ha a fényűzés a nép érzéki vagy szellemi s erkölcsi erejét megtámadó külföldi élvszerek fogyasztására irányul, ez mint improductiv, sőt pusztító fogyasztás, nemcsak a meglevő értékeket semmisíti meg, hanem még a termelő erőket is felémészi, a külföldi fényűzési czikkeért kiadott pénz pedig az ország gazdaságát minden visszapótlás nélkül egészen elhagyja, s így a közgazdaságot a veszteség kétszeresen éri. Ez esetben ugyanis, a megvett áruk és ez árukért a külföldnek adott áruk vagy pénz

nyom vagy viszontérték nélkül vesznek el, mely veszteség a hozzá csatlakozott anyagi, szellemi s erkölcsi hanyatlással még növekedhetik és kiszámíthatatlanul fokozódhatnak is.

A mi pedig a fényűzésnek hatását a gazdálkodó személyre (egyén, község és állam) vonatkozólag illeti, az legnagyobb mérvben és világosan akkor látható, mikor a fényűzés felolvasásom bevezetésében bőven kifejtett oktan, erkölcstelen és pusztító vagy szorosabb értelemben improductiv fogyasztás alakjában jelenik meg. A fényűzés e rettentő alakjában nemcsak a termeléshez nem járul, és a fogyasztás, a gazdaságnak jövedelmén túlterjedve, a tőkevagyon lassanként megsemmisítve, valóságos pazarlássá fajul, hanem magát a fogyasztót is az élvezeknek és szenvedélyeknek vak eszközévé, anyagilag és szellem-erkölcsileg tehetetlenné, kimerültté változtatja és az egész gazdaságot birtokosával együtt felemészti s elpusztítja.

A nemzetgazdaságtan ez Ítélete talán ridegnek és szigorúnak tűnik fel a t. hallgatóság előtt, de fájdalom a történet és tapasztalás indokoltnak s valószínűk bizonyította, a közéletben pedig a legszomorúbb képet tárja fel előttünk, és súlyosan érezteti a gazdasági élet megszűnésének, a felbomlásnak közeledő végperceit.

Vagyis a hallottakat még egyszer röviden összevonva, a közéletben ismert fényűzés, még a jónak és szépnek (lakás, bútor, ruha, étkezés, fürdő, utazás, mulatság, művészet, képek, szobor, zene, színészet)

észszerű és az erkölccsel összhangzó élvezetében s így az egész termelés emelkedésében nyilvánul, a növekedő jólétnek, a műveltségnek természetes következménye: addig nemcsak általában indokolt helyes és kívánatos, hanem az határozottan, mint a vagyonosodás, művelődés, értelmi és erkölcsi hatalom egyik biztos jelének tekinthető.

Ellenben a fényűzés, mely oktalan, erkölcstelen, mesterséges és pusztító fogyasztásban nyilatkozik, mely a fitogtatás, hiúság és egyéb rász szenvedélyek uralmát fejleszti, mely a társadalom, a törvényhozás, a kormánynak rász példája által, növekedésében folytonos táplálékot nyer, mely tehát végre az egész termelésnek félszeg irányba terelésével, a productio megsemmisülését idézi elő, nemcsak sajnálatra méltó szomorú jele a megindult felbomlás folyamatának, hanem mint pusztító vész és rákfene, ha teljesen el nem távolítható is, legalább gyökeres műtéttel mindig kisebb térre szorítandó, nehogy az egész társadalom és állam lételét megsemmisítse. E szerint a fényűzés alakját és hatását elfogulatlanul figyelemre méltatva, világos, hogy az productiv, valamint improductiv fogyasztás, az az ág értelemben termelés és pazarlás is lehet; tehát a nemzetgazdaságban csak feltételesen értelmezhető.

A fényűzés természetéből s hatásából merített igazságok alapján azonban meggyőződhetünk, hogy míg az észszerűen takarékos ember a társadalom legnagyobb jötevője, a pazarló annak nyílt ellensége, ki az értelmes, sok áldozatba került munka gyümöl-

cseit minden visszapótlás nélkül semmisíti meg; hogy nem a szükségletek és vágyak kárhoztatandók, melyek az emberiség művelődésének s haladásának alapját képezik, és az emberiség nagyszerű rendeltetésének titkát foglalják magukban, hanem inkább az észszel és szabadakarattal felruházott azon ember ócsárlandó, ki szenvedélyeinek és vágyainak nem tudott parancsolni sőt azoknak rabszolgájává aljasodott; végre meggyőződhetünk, hogy a gazdaság érdekei az erkölcs érdekeivel összhangzók, mert az egyénnek, a család- s társadalomnak erkölcsi javulása, anyagi, szellem-erkölcsi szükségleteinknek észszerű kielégítéséből származik, e kielégítés pedig eredménye azon harcznak, melyet az ember szükségleteivel, vágyaival és szenvedélyeivel folytonosan küzd.

Könnyű az elméletben a fogyasztás következményeit megállapítani, határát meggyőző elvekben kijelölni, de nehéz ez igazságokat az életben alkalmazni a gazdaság és erkölcsiség törvényeit megtartani, gondolja magában a t. hallgatóság! Igaz, e nehézség léte tagadhatatlan, de igaz ám az is, hogy ebből az emiitett igazságoknak és törvényeknek a közéletben nem mellőzése, hanem az következtetendő, hogy az ember meggondolva e mellőzés súlyos következményeit, szilárd akarattal iparkodjék e folytonosan megjelenő nehézséggel szüntelen megküzdeni és azt legyőzni!

Hisz nemcsak egyesek, de népek, államok tűntek el a földszínéről, mivel főképen a józan ész és erkölcsiség szavára nem hallgattak, a mint ezt a perzsa

és római birodalom s egyéb államok megsemmisülése híven tanúsítják, és mindig intő például szolgálnak, hogy a fogyasztást soha se engedjük oly mérvben és irányban fejlődni, amelyben már a józan ész és erkölcsiség hatalmát érvényesíteni nem tudja.

V.

Társadalmi bajaink meggyógyítására és államháztartásunk hiányának megszüntetésére szolgáló gyógyszerek.

A nemzetgazdaságtan ez igazságai, a történelem e rettentő intése különösen nálunk Magyarországon érdemelnek kiváló figyelmet, hol a fényűzés minden fokozata, a nemesítő, az oktan és erkölcstelen fényűzés buján kezd csirázni, hol mindezek a társadalom és kormány részéről tápláltatnak, de sőt hol gyakran e csirázás kedvező feltételei, szálai, a társadalom eszélyes magatartása a törvényhozás erélyes intézkedései alapján, az igazság és erkölcsiség lángjától el nem pusztulnak, és így a kór a serdülő és ifjú nemzet testét gyorsan fel is emészthetné! Itt már az ideje közgazdasági és erkölcsi állapotunkat megvizsgálni, a termelést és fogyasztást összehasonlítva mérlegelni, és helyzetünket egész valójában felismerni, nemcsak azért, mivel az önismeret a javulásnak első fokát képezi, hanem hogy meggyőződünk váljon igaz-e, mint már régen minden külföldi nemzetgazdaságtanban is rólunk széltében és példaképen hirdetik, hogy fényűzők vagyunk; és ha ez való lenne, váljon a nemzetgazdaságtan által helyeselt, vagy roszt fényűzés

uralkodik-e nálunk, és lehet-e reményünk, hogy ez a műveltség folytán megváltozik, mert meggyőződésem szerint, a nemzeti jellem is az anyagi, szellemi és erkölcsi erők kifejlődésének befolyása alatt képződik? . . . E kérdésekre adandó helyes felelethez az adatok bőven meríthetők ugyan, mind a magyar társadalomban az egyének, egyletek és társadalmi osztályok életéből, mind államháztartásunkban a törvényhozás és kormány működéséből, de ennek tüzetes megvizsgálása és ennek alapján hozandó Ítélet jelen értekezésünk feladatán túlterjeszkedvén, csak néhány főbb felvilágosító pontot kívánok kijelölni, hogy egyrészt a kór csiráinak létéről meggyőződjünk, másrészt a hazánk jövőjét bíró fiatalság szokja meg az önismeretben magát gyakorolni, és a bajaink orvoslására szolgáló eszközöket így annak idejében biztosan alkalmazni.

Mint résztvevő orvos reszketve embertársa életéért közeledem társadalmunkhoz, feltárni legfőbb, külsőleg is észrevehető bajait, s meghatározni ezekből magát a betegséget s következményeit, mivel állami és társadalmi létünket előre bocsátom, nem annyira a bajok súlya, mint inkább azoknak nagy száma veszélyezteti. Ne is kívánja tehát senki tőlem, hogy ezeket rendszeresen mutassam be; elősorolom azokat sorban úgy, amint a társadalom testén mindenkitől világosan észrevehetők.

Így társadalmunknak nagy baja, hogy tagjai nagyrészt az anyagi, szellemi és erkölcsi szükségletek kielégítésében, oktalan, természetellenes s más mű-

velt nemzetekhez képest felfordított sorrendet követnek. A kényelemre, élvezetre fordított kiadások, gyakran megelőzik a hasznosokat, ezek ismét a nélkülözhetleneket. Eljárásunk valóban sokszor hasonlít azon anyáéhoz, ki gyermekeinek kenyerét adja el, hogy árán magának piperét és nyalánkságot vásárolhasson. A szükségletek fedezésénél nem annyira a társadalom és saját valódi érdekeink elérése, az önmegelégedés, boldogság, mint inkább külső érdekek tartatnak szem előtt, és hozatnak érettök majdem elviselhetlen áldozatok, milyenek pl. a világ nézete, (mit mond a világ?) hiúság, feltűnés, fitogtatás. Innen erednek aztán, hogy nálunk mindenki több akar lenni, mint valóban, hogy e külső üres érdekek miatt a vagy önfogyasztás túlterjeszkedik a keresményen, a jövedelmen, és egyének mint családok, különösen nemesi közbirtokosaink egymásután elszegényednek s elpusztulnak.

Társadalmunknak baja, hogy tagjainál nagy részt hiányzik vagy igen csekély az előrelátás, jövőről való gondoskodás, önmegtagadás, mértékletesség, takarékosság, kötelességérzet (különösen a pénzbeli kölcsön visszafizetésénél, a hitelező nálunk tartsa szerencsének, hogy adósa van?) és hogy tagjai anyagi és szellem-erkölcsi erőiket túlbecsülik, de ezzel majdnem ellentétben, mégis szívesen eltűrik a születési aristokrátiának, és tudomány, közszolgálat, politika, egyház terén megjelenő egyéb bár sokszor jogosult tekintélyeknek korlátlan uralmát. Nem azt kérdezik nálunk, hogy általában s tárgyilagosan igaz-e, jó-e, szép-e stb.

valami, hanem legelőször is ki tartja azt igaznak, jónak, szépnek, stb. Innen van a nemzeti tőkének lassú keletkezése, gyarapodása, növekedése, kis magán- és közhitelünk, számtalan öngyilkosság, a cliqueuralom nyomása alatt ama kórtünet, hogy maholnap az önérzetes emberre ujjal fognak mutatni, hogy ipar, kereskedelmi s általában gazdasági vállalatokat még megkezdeni sem merjük, ha azoknak vezetését, munkás és becsületes szakember helyett, valami politikai stb. tekintélyre, vagy legalább is a magas születésen kívül sokszor egyéb képességet nélkülöző mágásra nem bízunk.

Társadalmunknak baja, hogy tagjainál nagyrészt az igazságérzet eltompult, vagy ha legtöbbször meg is van, azt kifejezni, a czimboraság kedvéért vagy a mindenki tetszését megnyerhetés végett, nem merik, hogy nálunk az érdemetlen, sőt igazságtalan pártfogás uralkodik. Innen ered aztán, hogy világos határozott, magánjogi s büntető törvények hiányában az igazságszolgáltatást is sorsjátéknak tekintik, hogy a méltóságos és nagyságos tolvajokat, csalókat az igazságszolgáltatás keze el nem éri, a közvélemény nem sújtja, sőt még a társaságban is megtűrik. Innen ered aztán, hogy néha e fonák felfogás alapján s öntudatlanul, az országgyűlés kormány tagjai, de a társadalom legnagyobb része, a mindenféle menhelyből kiszorult s öngyilkossá lett bűnöst, egészen a nyilvános tüntetéssel határos részvétben, a legkitűnőbb s legerényesebb honpolgárt is megdicsőítő végtiszteletben részesíti; lehet-e már így csodálkozni, hogy az igazság, közérkölcsiség

fogalmi megzavarodnak, hogy a bűnös a társadalom vagy az állam ellen elkövetett tettet nem látja borzasztónak, az életben visszamaradt több polgártárs pedig nem érzi annak szükségét, magát az erényben gyakorolni. Innen ered továbbá a folytonosan növekedő perlekedés, az államnál mint magán vállalatoknál a mesével határos sikkasztások, finom csalások, a világos szerződések megszegései, hamis csődök, az állam érdekeit védeni köteles némely pénzügyi hivatalnokok és örök csempészetei, a sokszor szükségtelen hivataloknak, részben tanintézetek- s tan-székeknek szervezése. Végre nem simítom s takarom a tényt, az igazság- s kötelességérzet csökkenésének róhatjuk fel talán azt is, hogy az ország életérdekeinek tárgyalásánál s eldöntésénél, a képviselőház és főrendiház tagjainak majdnem egy harmada hiányzik.

Társadalmunknak baja szintén, hogy, kivált a közelmúltban, a munka, fáradság nélkül való mohó gazdagodási vágy szállotta meg, hogy tagjai szorgalmukat, tevékenységeket többféle irányban elforgácsolják, a többoldalú általános képzettség mellett, az alaposágot nélkülözik, sőt e beteges irány következtében, a szakmíveltség kifejlődése, terjedése lehetlenné válik. Innen van, hogy nemcsak egyes hivatalnokok, tanárok stb. feladatukkal, sőt idejökkel össze sem egyeztethető különféle nyilvános vagy magán hivatalt vállalnak el, hanem még maga a kormány is megengedi több nyilvános állami hivatalnak, tisztnek egybefoglalását, összehalmozását és ezekre az illetőket

ki is nevezi; hogy sok végzett jogász nálunk képesnek tartja magát a jog- és államtudomány nemcsak minden ágában határozott szakvéleményt adni, hanem ha kell rögtön, minden gyakorlat vagy bővebb előkészület nélkül is, az életben egyszerre mint ügyvéd, bíró, jogtanár, közigazgatási tisztviselő, nemzetgazda vagy pénzügyér is megjelenni, sőt különféle gazdasági-, ipari-, kereskedelmi és technikai vállalatokat is vezetni. Ha a magyar jogász szakképzettsége és universalitása sokáig még így fejlődik, elérjük ma-holnap, hogy az a vasútépítéset vagy gépészet és egyéb technikai szak ellátására is képesnek tartja magát és fog vállalkozni, úgy, hogy majd technikusokra szükségünk sem lesz. E fent jelzett bajból ered továbbá, hogyha alaposabb szakképzettséget igénylő művet, vállalatot kell nálunk létesíteni, többnyire a külföldiekre szorulunk, kik az országhoz csak a nyerendő anyagi haszonért pillanatra lekötve, minden ellenök érvényesíthető biztosíték hiányában, bennünket ügyesen és busásan rászednek.

A közlekedési ministerium szervezete, a sajtóban részben szintén megtámadott budapesti dunaszabályozás, és a magyar keleti vasútügy elég szép s meggyőző példakul szolgálhatnak. Különösen ha a törvényhozás erélyes fellépése, a keleti vasút ügyében napfényre hurczolt bűnösöket le nem sújtaná, a közmorrál és közhitelünk súlyos megsebzésén kívül, nem tudom az egész társadalom igazságérzetének fezudulása vagy elaléltsága nem fogja-e magát az országot is veszélylyel fenyegetni!

E sokfelé kapkodás, okvetlen kötelességmulasztással és üres hiúsággal járó többoldalúság aztán nálunk persze életrevalóságnak, genialitásnak tartatik!

Társadalmunknak nagy baja, hogy tagjai nagyrészt a munkát kerülik, nem becsülik, sőt még mindig megvetik; de mi ezzel részben ismét csodálatos ellentétet képez, hogy mások kész munkájával, fáradtságával mind az ipari, mind a szellemi téren egyenlő erkölcstelen mérvben szívesen kérkednek, idegen tollakkal szembetűnően ékeskednek, hogy a munka csekély productivitása és az ezáltal is még növelt nagy munkahiány mellett, a nőnem az általa könnyen teljesíthető s neki megfelelő munkakörből kizáratik, és ezáltal a munkaerőnek egyfelől drágasága, másfelől tétlensége, heverése, mesterségesen előidézetik.

Innen van, hogy nálunk a több munkával járó kivált a magasabb ipari s kereskedelmi pályától, még mindig idegenkednek, a szellemi foglalkozások közül pedig különösen a jogi pályára tolulás, már oly mérvet kezd ölteni, mely mellett a jogász hivatásának megfelelő foglalkozásra s méltó jutalomra szert alig fog tehetni, minek végeredménye, csak veszélyes proletariátus képződése leend; hogy a mezőgazdasággal foglalkozó köznépünk a telet nagyrészt tétlenül átaluszsza, a közbirtokosság nagyrésze pedig drága idejét kártyával, dőzsöléssel stb. tölti el; hogy az 1857-iki népszámláláshoz képest, a személyes szolgálatot teljesítő egyének (hetes, szakács, szakácsné, szobaleány, inas,

szolga) száma az 1870-ik évi népszámlálás szerint 766 ezerrel szaporodott és 1 millió 143 ezerre rúg; míg az iparnál alkalmazott segéd munkások száma ugyanez idő alatt csak 173 ezerrel növekedett, s jelenleg összes száma (355 ezer), alig teszi a személyes szolgálatot teljesítőknél egy harmadát. Innen van, hogy nálunk kivált az államhivatalokban alkalmazásnál és előléptetésnél nem mindig a hivatalnok lelkiismeretes pontossága, kötelességérzete, becsületessége és szakképzettsége főképpen döntők, hanem mindezeknél gyakran többet nyom és ér a miniszterrel vagy államtitkárral vagy legalább is országos képviselővel stb. rokonságban, sógorságban állani, vagy ezekhez intézett hatalmas személyes ajánlással, pártfogással bírni; így aztán az iskola ajtót betett jogász egyszerre titkár, csakhamar osztálytanácsos is lehet, helyette természetesen a számos éven át szorgalmas és képzett fogalmazók majd elvégzik a teendőket, neki csak majd nevét kell aláírni; ez aztán felelősség nélkül nem nagy mesterség!

Több példa hozható fel, hogy a legkitűnőbb hivatalos bizonyítványok, a miniszter nyílt beismerése, ígérete dacára, hogy az illető általában ismert kitűnő tisztviselő, fogalmazó és a legelső üresedés alkalmával okvetlen titkárrá fog kineveztetni, a titkári állomásnak ez ígéret óta 9-szer előfordult üresedésénél is mellőztetett; hol az egyik, hol a másik pártfogolt rokon, sógor, koma stb. neveztetett ki, és még most is várja az ígéret teljesülését, maholnap ősz fejjel s több éhező gyerekekkel.

Innen ered továbbá, hogy nálunk, közigazgatási vagy tudományos intézeteknél, hivataloknál, többnyire csak azok élén álló egyének tüntettetnek ki és jutalmaztatnak meg, minden bővebb vizsgálat és különösen arról indokolt meggyőződés szerzése nélkül, váljon az illető hivatal vagy intézet szervezését, emelkedését, a hozzá kötött munkának elvégzését valóban mint előterjesztett, ők eszközölték-e? Több eset fordult elő ismét, természetesen öntudatlanul és tévedésből, hogy egyének, kikről adatok és élő tanúkkal bizonyítható be, mikép a rajok bízott hivattal visszaéltek, az illető hivatalt vagy intézetet önző érdekeik kielégítésére felhasználták, e célból ezek reformálását hátráltatták, éppen a hivatal vagy intézet érdekeinek előmozdítása címén nagy anyagi s még nagyobb erkölcsi jutalmazásra is érdekeseznek találtattak. Ellenben tudok esetet, hogy főtanintézetnél alkalmazott tanár, ki egész életét a hon és nemzetiség érdekének szentelte, és ez érdekért a legveszélyesebb helyen, időszakban s állásban saját s gyermekei életét is kockáztatta 33 évi kitűnő és sikerdús tanári működése után nyugalomba lépven, – daczára annak, hogy az egész tanári testület által kitüntetésre ajánlatott, – sem állami jutalomban, de még a főtanintézeteknél nyugalmaztatás alkalmával megadni szokott üres címben, mai napig sem részesült.

Igaz ugyan, valljuk meg, hogy e bajokban árok minis-terváltóznak nem csekély része van; maga a minis-ter pedig azokon mindig legjobb akarattal sem segíthet.

Ne csodálkozzunk tehát ily eljárás mellett, hogy a minisztériumoknál, az ország bármely részében szervezett s működő hivataloknál, hiányzik mindig ama teljes siker, melyet a hivatalnokok nagy számához és kitűnő tehetségökhöz képest, méltán várni lehetne.

Ily viszonyok között a siker, csak a nyilvánosságnak, és a felelősségnek, az igazgatás minden ágában s fokozatán lehetőleg szigorú alkalmazása által, valamint a hivatalnoktól megkívánt szakképzettségnek és előléptetésnek törvényben meghatározása által érhető el és biztosítható.

E baj tűnik fel a magánüzleti- és iparvállalatoknál is, melynek élén pénzzel álló igazgató vagy kereskedő, kitűnő segédmunkásai által előállított műveket, — melyeknek készítéséhez sokszor legkisebb ismerete sincs — nyíltan magáéinak vallja, sőt nem restel az iparnak előmozdítása czíme alatt öt nem illető érdemjelek után éveig futkosni!

A szellemi — különösen a szakirodalom terén ez iránynyal részben szintén találkozunk, midőn a clique által kihíresztelt nagy tudós valamely külföldi munkát vagy többnek főbb részeit szóról szóra (sokszor roszul) lefordítva a külföldi szerző nevének elhallgatása mellett, azt mint eredeti művét saját neve alatt adja ki. Végre a nőnem egy részének átalában, különösen pedig a felső- és középosztályban tétlenségre mestersegesen szorítása, forrása nemcsak a pipere s divatkórnak, hanem mivel ez ifjú nők idővel anyákká válnak, ezek a családban a legveszélyesebb élőpéldák a

gyermekük előtt, a munkát, mint rosztat feltüntetni, kerülni s megvetni.

Társadalmunknak továbbá nagy baja a veszélyes irányú clique-uralom, mely már oly mérvet kezd ölteni, hogy nemcsak az igazságos, de a clique önző érdekeit sértő ügynek védelmét s védelmezőjét elnyomja, hanem még a büntetésre, közmegvetésre méltó bűnt is takargatja, sőt álokoskodásokkal, még mint valami jogszerűséget vagy jót feltüntetni is iparkodik.

Észrevehető a clique-uralom általában a társadalom minden osztályában, a minisztériumnál, megyeváros közigazgatásánál, törvénykezésnél, országgyűlési képviselőknél, ügyvédegyletnél, jogászggyűlésnél, egyetemekenél, sőt a magyar tud. akadémiánál is, szóval különösen ott, hol csak a becsületes munka ember-társaink részéről elismerést, kitüntetést, anyagi vagy erkölcsi jutalmat méltán igényelhet. Innen van aztán, hogy nálunk ha valaki teljesített munkájának mérve szerint, anyagi vagy erkölcsi jutalomban részesülni kíván, választott pályáján legfőbb célját elérni óhajtja, nem elegendő csak dolgozni és becsületesen élni, hanem még valamely clique tagjává is kell lenni, és meggyőződését a clique akaratának, önző érdekeinek feláldozni.

Feladatunk kitűzött határát nagyon túllépné, ha e sokféle clique-uralmat most nyomban követni kellene; azért csak röviden jelzem, miképen érezteti a clique hatalmát a tanári pályán vagy az irodalmi téren. Így például ha nálunk valaki – daczára a

tanerők nagy hiányának – jeles tanári vagy nagy tudós névre óhajt szert tenni, mindenekelőtt legczélszerűbb leend az előleges külső feltételek teljesítése mellett, oly clique tagjává szegődni, melynek universalisgenie, haszonleső s körültekintő tagjai szerződészerűleg kötelezik le magukat, egymást kölcsönösen, beszédben, írásban, otthon, utcán, vendégfogadóban casinóban, sőt időszakonként nyíltan a sajtó útján is, szóval mindenütt s mindenkor, mint az ország legjelesebb szaktudósát vagy irodalmi férfiút és leendő legkitűnőbb tanárt magasztalni, másrészt pedig azt, ki csak közeledni is mer a clique valamely tagjának álarczát lerántani, egyesült erővel mint tudatlant vagy jellemtelen embert, vagy ha egyiket sem lehet ráfogni, legalább is mint renyhét mindenfelé elhíresztelni, és előmenetelét teljesen elzárni.

Ha tehát valaki meggyőződését, önérzetét feláldozni nem akarja, választott szakának irodalmát rász és érthetlen könyvek írása előtt, részletesen ismerni, az igazságokat kellőleg átérteni, s önálló rendszerbe fűzni iparkodik, és szerzett tudományát reproductio útján törekszik tovább terjeszteni, – mely sokkal nagyobb munkába és több időbe kerül, mint valamely külföldi szerző művét saját neve alatt kiadni, vagy valamely jeles külföldi tanár előadását leírni, – de az ily uralkodó szemfényvesztő cliquet messziről kikerüli, sőt egyes tagjainak alkalmilag nyíltan bebizonyítja, hogy a clique ismeretei a múlt század tudományos fokán állanak, hogy kápráztató állításai és hiú törekvéseik a tudomány ítélőszéke előtt megsem-

misülnek; akkor az illető egyén például mint jeles tanár vagy tudós, célját soha el nem érheti. így van ez t. hallgatóság, nálunk; a ki még e földön boldog és szerencsés akar lenni, annak mindenütt és mindig előbb főképen az ily cliquenek kell hódolni! . . . Ez azonban hála már sokáig nem tarthat, a visszahatás mindenfelé kezd már nyilvánulni!

Társadalmunknak nagy baja, hogy tagjainál nagyrészt hiányzik a törvénytisztelet, közügyek iránt élénk részvét, ama közgazdasági ismereteken alapuló közszellem, mely a nyugat culturnépeinél társulás alakjában mind a tudomány, mind a művészet, mind a gazdaság, mind a jótékonyság terén, annyi sok nagyszerűt és szépet létesít, és hogy az abszolutizmus uralma alatt hozzászokott társadalmunk mindent az államtól s kormánytól várni, a társadalom vagy a magángazdaság hibáiért, a kormányt és államot felelősségre vonni.

Innen erednek aztán: a törvénynek számos kijátszása, a szabadságnak önkényeskedésként értelmezése és gyakorlata, a valódi hazaszeretetből folyó áldozatkészség apadása, az olcsó hazafiság, az önkormányzatnak kevés jó eredménye, mindenütt a helyzetnek néhány nagyszájú honpolgár által uralása, és végre a gazdasági téren felbukkanó vállalatainknak egymásután bukása.

Innen ered továbbá, hogy mi az államkormánytól, a jogállam céljának törvényeink alapján megvalósításánál, az egyének vagy a társadalom erejét túlhaladó céloknak az állam által létesítésénél sokkal

többet kívánunk s igényelünk, sőt elfogadjuk azt is, – nem részletezem most – hogy az állam polgárainak képzelt szükségletei kielégítéséről, mulatságról is gondoskodjék.

Az 1873-ikévi kiirt 76¹/₂ milliós államkölcsonre az egész országban körülbelül 865 ezer ftig terjedő aláírások, melyekből a budapesti pénzüzetekre 600 ezer frt és csak 250 ezer frt esik számos dúsgazdag egyházi s világi főurainkra, a pápa számára gyűjtött és elküldött péterfillérek, midőn ezzel szemben sok kath. lelkész és segédlelkész sincs állásának s feladatának megfelelőleg ellátva, stb., még felhozható egyéb példák, minde számtalan bajokat aggasztó valóságban tüntetik fel.

A társadalom szervezete ennyi bajjal terhelve, lehetetlen, hogy az állam egészséges állapotnak örvendjen, különösen hogy államháztartásunkban a bevétel és kiadás egyensúlyban legyen, háztartásunkból a hiány eltűnjék, sőt inkább ily kórtünet mellett, természetesnek kell tartanunk, hogy szükségleteink, kiadásaink évről évre szaporodnak, a bevételek pedig apadnak, és az egyensúly helyreállítása mindinkább nehezebb leend.

Az államháztartás minden részében nyilvánuló oktalan s improductiv fogyasztást részletesen bírálni ez alkalommal feladatomat szintén túlhaladná, mert ezzel éppen mind az országgyűlés, mind a sajtó érelyesen foglalkozik; de hogy meggyőződhessünk, hogy a társadalmi bajok abban csak visszatükröződnek és a luxus nyomát szintén fellelhetjük, pél-

daképen egy-két esetet kiemelni kötelességemnek ismerem:

Ugyanis tekintve azt, hogy az 1874-dik évi állam költségvetésben kimutatott 210 millió 500 ezer forint bruttó-bevétel- és körülbelül 184 millió forintra leolvadó tiszta bevételből, – levonva a magyar korona alatt egyesült országokat, szerződés szerint megállapított s okvetlen viselendő összeget, – az ország összes belszükségleteinek fedezésére (Ő Felsége személye körüli, belügy-, pénzügy-, közoktatási, igazságügyi, közlekedési, közgazdasági, honvédelmi minisztériumra és a miniszterelnök tárczájához sorolt államcélokra) mindössze mintegy 4 millió, legjobb esetben 17 millió forint marad.*)

Luxus**) államháztartásunkban, a hadi felszerelésnek a belföldi ipartól elvonása mellett, békeidejében, gazdaságunk minden ágában érezhető nagy munkahiánnyal szemben, 200 ezerén felül rugó szolgáltatásban levő közös hadsereg fentartásához több, mint 22 millió forinttal, a honvédség fentartásához pedig szintén közel 6 millió forinttal úgy járulni, hogy az így összpontosított legépebb munkaerő, nagy részben jelenleg csak improductiv használtatik fel; mert más rendszer mellett, a szükséges alapos katonai kiképzésen kívül, még a társadalom és

*) Könnyebb áttekintés végett, a felsorolandó nagy számbeli adatoknál, az ezres-, százas-, tízes- és egyes számokat elhagyom.

**) A luxus alatt az államköltségvetésre vonatkozólag mindig, a tág értelemben vett improductiv fogyasztás értendő.

állam egyéb céljaira is sikeresen felhasználható erőt képviselhetnének, alkothatnának; például a benső személy- s vagyoni biztonság létesítése végett, az ország minden részében nyíltan s szabadon fellépő rablógyilkosság, lopás stb. ellen. Az ország lételet folytonosan veszélyeztető bel ellenség ellen, még jobban kell fegyverkezni, már csak a közgazdaságnak okozott kiszámíthatatlan károk eltávolítása végett is, mint a nyíltan fellépő kül ellenség ellen. Luxus államháztartásunkban, a kormányzatnak és számvitelnek általában egyszerűsítése mellett, különösen indokolt decentralisationnak, a nyilvánosságának és felelősségnek az államhivatal minden fokozatában alkalmaznátása válik, csak a minisztérium központi igazgatására, rendelkezési alapra és az állami számvevőszékre összesen 3 millió 200ezer forintot költeni; szemben a különös miniszterelnöki tárcza, ő Felsége személye körüli, és a Horvátország számára felállított miniszter nélkülözhetésével, s a közigazgatás lassú és hiányos menetével.

Luxus államháztartásunkban, a különféle törvényhatóságok élére állított főispánoknak, a jelen szervezet mellett inkább méltóságnak mint hivatalnak, ellátására 323 ezer forintot, a pénzügyi, illetőleg a vám- és adó-őrségre, az állam iránti kötelességeinknek hiányos felfogása és mulasztása miatt, – mit az 1872-dik év végéig kimutatott 117 millió forint adóhátralék is tanúsít, – 2 millió 548 ezer forintot, az egyenes adó kivetési és

beszedési költségére 473 ezer frtot kiadni! A valuta helyreállítása, pénz- s hitelviszonyaink jótékony fejlődése helyett, és agio következtében, fizetési kötelességeinknek ezüstben lerovásánál, több mint egy millió frtot költeni. Luxus továbbá határvám-kezelési költségre 355 ezer frtot, dohányjövedéknél vétel, gyártás, eladásra 13 millió 600 ezer frtot, az erkölcstelemtől lottó-jövedékre 1 millió 900 ezer frtot, a sójövédékre 3 millió 345 ezer frtot, a vajda-hunyadi vár helyreállítására a már költött százezren felül ismét 30 ezer forint utalványozni; midőn a legnélkülözhetlenebb fő-, közép- és elemi-iskoláknak is hiányzik, a kellőleg felszerelt saját épület. Az államjóságoknak alkalmas időben s lassan eladása helyett, a csekély jövedelmet nyújtó bér-, vagy saját kezelési rendszert megtartani.

Luxus államháztartásunkban, a vasúti politika rég bebizonyított jó tanácsa ellenére, a kamatbiztosításra 14 millió frtot, a közlekedési minisztériumnak Budapesten léte, elegendő tisztviselője és az államépítészeti hivatalnak 378 ezer frtba kerülése mellett, a budapesti középítészeti tanács költségére, – mely a főváros egyesítése következtében fő alapját is elvesztvén, nélkülözhető– külön 100 ezer frtnál többet fordítani, a főváros helybeli céljait sokszor indokolatlanul országos célokká, a gyors s egyszerű ügymenetet ily közbenső döntő hatáság működése által lassúvá és zavarttá változtatni át. Luxus továbbá, hogy a családi, helyi érdekű, közgazdaságilag indokolatlan, zsákutczába nyíló vasutaknak, fővárosi boulevard-

dok- és körutaknak építése mellett, termékeny rónáinkon a lápoknak, mocsároknak, belvizeknek lecsapolását, töltéseknek, zsilipeknek, csatornáknak kiépítését elhanyagoljuk, és az áldott földnek bő termését a víz árja által elpusztítani engedjük, holott e telkek egyetlen évi termése sokkal nagyobb értéket képvisel, mint a mértföldekre terjedő csatornák, zsilipek, vízemelő gépek csekély költsége. Így Bánátban több mint egy millió hold föld volt a legutóbbi 3 éven át víz alatt, ez már magában, a bruttó-termés értékét véve fel, több mint 150 millió forint kárt okozott. („Pester Lloyd” 1873. évi decz. számaiban hollandi mérnök cikke.)

Luxus szintén, hogy a budapesti rakpartoknak, a nemzeti kereskedelmünk életét s jövőjét feltételező áruházak (entrepot) nélkül, milliókba kerülése és a fővárosnak szintén milliókat elnyelő felszerelése és szépítése mellett, a Dunaszabályozás legfőbb és legelőször megoldandó kérdése, Budapestnek az árvíz ellen teljes biztosítása – a sajtóban is felmerült viták után Ítéelve – még most sincs egészen alaposan megfejtve, s végrehajtva; úgy hogy a főváros – mint mondják – a legnagyobb veszélynek van kitéve, maga az ország pedig tarthat attól, hogy itt összehalmozott, féltékenyen őrzött anyagi, mint szellemi kincsei, a természet szeszélyes játéka által egyszerre megsemmisülnek.

Luxus továbbá államháztartásunkban a ménesgazdaságra, ménesekre és méntelepekre, 643 ezer forint tiszta jövedelem mellett, 2 millió 692 ezer forintot, a

jelenleg már inkább csak néhánynak mulatságul szolgáló lóversenyekre 28 ezer frtot, hiányos szervezés folytán a postára, csak 183 ezer frt tiszta jövedelem mellett, 5 millió 221 ezer frtot, a távírdára, 91 ezer frt tiszta jövedelem mellett, a rendkívüli 100 ezer frt kiadáson kívül, 2 millió 331 ezer frtot, a kellőleg fel nem szerelt, s így feladatuknak nagy részt meg nem felelhető feles számú mezőgazdasági akadémiákon kívül, még a Kassán felállítandó ismét mezőgazdasági akadémiára 250 ezer frtot kiadni. Tekintve különösen a mezőgazdasági akadémiákra fordított kiadással s csekélyebb eredménnyel szemben, a gazdasági jó tanerők nyerése végett fenforgó ama nagy szükségét, hogy mielőbb a műegyetemmel kapcsolatban fensőbb mezőgazdasági s a konsulok kiképzése végett fensőbb kereskedelmi tanfolyam néhány ezer frt költséggel nyitassék, és inkább a köznép mezőgazdasági ismereteinek szükséges gyarapítása, fokozása végett, a földműves iskolákra, a vándortanításra nagyobb figyelem fordíttassék. Luxus Chinával, Siammal kereskedelmi szerződéseknek kötése mellett, nem gondoskodni, hogy a szomszéd Szerbia, Oláh- és Törökországban iparosaink s kereskedőink szerződés- vagy hitelből eredt követeléseiket biztosan megkapják, s így ezekkel, szomszéd fogyasztóinkkal, a legelőnyösebb kereskedelmi összeköttetés biztosíttassék.

Luxus, hogy a méterrendszernek elvben már régen nyilvánult általános elfogadásakor, sőt ez iránt törvényjavaslatnak készítése s beadása mellett, legkisebb előleges intézkedés sem történt, hogy a

szükséges új hossz-, űr- és súlymértékek – az alapmértékek után, millióknak az országban megtarthatása végett, – a hazai ipar által állíttassanak elő, és a már kész külföldi mértékekért, szegény országunkból a kevés ércpénz ki ne vándoroljon.

Luxust találunk államháztartásunkban, még a közoktatási minisztériumnál is. A közoktatás és művelődés terén hátramaradásunkat tekintve, ezekre fordítandó összeg 4 millió 236 ezer frt, inkább kevésnek, mint feleslegesnek tűnik fel. Mégis ez összegnek a mindenféle irányú s némi részben az egyeseket, egyházat vagy társadalmat illető művelődés céljaira célszerűtlen elosztása s elforgácsolása, – különösen pedig, hogy a kitűzött nagy culturcéllok, a ráfordított kevés költség miatt el nem érethetnek, másrészt ezzel szemben személyes érdekek és a clique befolyása alatt, már kezdetben több felesleges tanszék szerveztetett, – tagadhatatlan, improductivitást foglal magában. Éhez járul még, hogy a tanintézetek felállításánál a kellő egymásután meg nem tartatott. így például még a pesti tudomány egyetem, az új aera kezdetén nagyszerű feladatának kellő számú szakképzett tanerők és felszerelés hiányában, alig volt képes megfelelni, az egyetlen műegyetem pedig, – mely gyakorlatibb szervezés mellett közgazdaságunk szükségleteinek fedezésére nagy mérvben szolgálhatna – a kezdetóriási nehézségeivel folytonosan megküzdenni kénytelen, már is siettek Kolozsvárott is tudományos egyetemet felállítani. Vajha a műveltség szüksége any-

nyira fejlődött volna, hogy minden nagyobb vidéki városban is lenne egy-egy tudomány- és műegyetem; de e szükség s hozzávaló vagyon hiányában, törekednünk kell előbb a meglevő nélkülözhetetleneknek bizonyult fő tanintézeteket, a felsőbb oktatás minden igényéhez képest, teljesen felszerelni, és csak ezután fokozatosan a többiek létesítését biztosítani. A különféle tanintézetek, különösen a közép iskolák tanrendje nemcsak a miniszterváltozással mindig megváltozott, de évről évre tett kísérletek következtében más és más alakban jelent meg.

Különben míg a közoktatási misztériumban a tanintézetek igazgatása s ellenőrzése egyedül csak közigazgatási hivatalnokok által gyakoroltatik, szóval míg a főfelügyeletet alaposan képzett szak- és tanfériiak is nem gyakorolják, és a tanintézeteknek nagyobb autonómia, nagyobb és szigorúbb felelősséggel nem adatik, e hiányok és luxus teljes megszüntetése alig leendő lehetséges!

Luxus végre államháztartásunkban, hogy az igazságszolgáltatásnak a központi igazgatással együtt 11 m. 238 ezer frtba kerülése mellett, világos és viszonyainknak megfelelő anyagi mint alaki, magán- s büntetőjog és hiánya a sok igazgatás következtében, a jogállam legelső s legfőbb követelménye, a személy- s vagyonbiztonság még a fővárosban s környékén is hiányzik, hogy a magánosok közt keletkezett 100 frtos per a feleknek 300, az országnak pedig 800 frtba kerül, vagy mi szintén a sajtóban közöltetett, 3 frtnyi követelés a végrehajtási költséggel együtt 70 frtra emel-

kedett, hogy a rabtartás és fegyintézetek mintegy kétszázezer forint bevétel mellett, az országnak 1 millió 700 ezer forintnál többbe kerülnek; holott ha a rabokban rejlő munkaerőnek czélszerű felhasználása, a fegyintézeteknek dologházakká átalakítása, nagy jövedelmet nem hozhatnának is, de ily költséget sem kelene okozniok. Luxus továbbá, hogy ha az igazságügyi minisztériumban a központi igazgatás nagy személyzete s költsége mellett, a törvények szerkesztésére még külön 15 ezer forint fordítatik, hogy a törvény által kimondott s érvényesített bírói felelősség mellett, úgy látszik a központi gépezet mozgásban tartása, s a könnyű dolgok szaporítása végett, a törvényszékek a segédszemélyzetők alkalmazása és általában anyagi szükségleteik fedezése körül, a legkisebb önállósággal sem bírnak.

Ezek íme t. hallgatóság, ama részben még csak csirádzó bajok, melyek társadalmunk testén a legelső pillanatra is- feltűnnek, ezek egyszersmind a főbb hiányok, melyek államháztartásunkban a bevétel s kiadás egyensúlyát megzavarják, és magát az országot is beteggé változtatják!

Valóban nagy küzdelembe került az ország szenvedését feltárni, ifjú állami életünk kinövéseire, fattyuhajtásaira nyíltan rámutatni; e nyomasztó, helyzetemben leküzdendő legnagyobb akadályt pedig, nem a világnak e miatt talán elítélése vagy a valónak nyílt megmondásától való visszariadás képezi, de ama fájdalom, melyet mint e társadalomnak egyik tagja épen úgy nem fojthatok el, mint nem képes az orvos

kedves barátja súlyos betegágyánál, az önként és hirtelen kicseppenő könyeket felfogni. Miért is reményelem, felmentenek a fent jelzett kérdésre, váljon mi fényűzők vagyunk-e, részletesen felelni és talán bátran elhallgathatom az Ítéletet is, hogy fogyasztásunk a productiv, vagy az oktalan, erkölcstelen improductiv és pusztító fogyasztás alakjában jelenik-e meg? A hallottak után hiszem, mindenki maga képes leend megítélni, válj önfogyasztásunknak tüneteinek, gazdasági, szellemi s erkölcsi működésünk eredményei s esetei, a nemzetgazdaságtan által helyezett vagy roszalt fényűzéshez tartoznak-e?

Elfogulatlanul mérlegelve társadalmi és állami betegségünk okait, nem titkolhatom el, hogy az ország kormányzásában elkövetett kisebb-nagyobb botlásokon kívül, pénzügyi aggasztó állapotunk bonyodalmai leginkább a társadalom jelzett bajaiban gyökeredznek, hogy e társadalmi bajok a munkának és tőkének, mint a gazdagodás legfontosabb s egyedüli tényezőinek kifejlődését megakadályozva, nem csak általában a termelés s jövedelem növekedését, az anyagi jólét keletkezését lehetetlenítik, hanem még magát a társadalmat és az ország lételét is veszélyeztetik, és végre, hogy a mint e bajok lassan fejlődtek, úgy végleges megszüntetésök is, hosszabb időt, munkát és a becsületes hazafiaknak egész munkaerejét s áldozatkészségét fogja igényelni. Vagyis tagathatatlan, hogy államháztartásunk rendezése, a bevétel s kiadás egyensúlyának helyreállítása, nem annyira pénzügyi kérdés, mint inkább társadalmi s közgazdasági feladat,

melyet tehát egyedül pénzügyi tervezettel vagy műtéttel egyszerre s közvetlenül senki meg nem oldhat. Jelenleg nincs más mentőszer, mint minden egyes polgárnak, az egész társadalomnak, az ország minden szervének és a kormánynak, egyesült erővel, kitartással és gyorsan a munkához látni, hogy a közerkölcsiség, míveltség, vagyonosodás minden akadályai eltávolíttassanak, és ezek lehető megszüntetésével, az ország céljai fedezésére szolgáló legbővebb forrás, a polgárok nagy s növekedő adóképessége megnyíljk.

Ily nagy feladattal és kétes jövővel szemközt, valóban mindnyájunknak kétségbe kellene esni, ha vigaszt nem találnánk a történelemben s mindennapi tapasztalásban, hogy minden nemzetnek jelleme, társadalmi életének működése, iránya, az anyagi szellemi s erkölcsi erők kifejlődésének befolyása alatt áll, és az a betegség megszűnte után állandó egészségnek s boldogságnak örvendhet, ha meg nem lennénk győződve, hogy mind e baj, csak akarnunk kell, egyenkint és összesen eltűnhetik, ha reményünket nem helyezhetnők a magyar ifjúságban, mely komolyan felismerve bajainkat, ezeknek okait, fejlődésünk akadályait, egyesített erővel s szilárd akarattal legyőzni annál is inkább kényszerítve, s képes leend, nehogy maholnap helyünket elfoglalva az általa felépítendő épület, rozszant alapja s gyenge oszlopai miatt, rászakadjon és viruló életét az egész nemzettel együtt eltemesse!

E vigasztalás és remény mind szép s talán a felolvasóra nézve megnyugtató is lehet, gondolja

magában a t. hallgatóság; de nálunk az életben legfontosabb napi kérdés, nem az elmélkedés, búsongás bajaink fölött, hanem mi módon és mily eszközökkel távolíthatjuk el, szüntethetjük meg ezeket?

Államférfiaink, sajtó, kormány, gazda, iparos, kereskedő, szóval mindenki iparkodik versenyezve eszközökről gondoskodni, hogy államháztartásunk hiányain segítsen; e célból különösen indítványozatok: centralisatio, majd decentralisatio, az igazgatszolgáltatásnak a közigazgatással ismét egybeolvasztása, a központi és egyéb hivatalnokok számának legalább is 50%-al leszállítása, persze az eddig volt nehézkes, rossz igazgatás meghagyása mellett, adóreform, luxustörvényeknek behozása, önálló magyar nemzeti bank felállítása, magyar korona alatti országok számára külön vámterület alakítása s talán ráadásul még védvám stb. létesítése; de a legutóbbi időben különösen ama pénzügyi elven nyargalnak, az ország bevételeit növelni, kiadásait apasztani s így takarékosnak kell lenni!

Hisz ha az ország pénzügyi kérdésének megoldása csak ennyiből áll, ez utóbbi elvet alkalmazni mindenki könnyűnek tartja, de gyakorlatilag végrehajtani még sem könnyű. így világosan szólva és a pénzügytan szempontjából fogva fel e követelményt, a bevételek felemelése annyit tenne, mint az ország minden jövedelmi forrásából az eddiginél többet meríteni, a magánosok jövedelmének még sokkal nagyobb részét az állam céljaira fordítani; de ennek van ám természetes határa, melyen túlcsapni nem lehet, ha

nem akarjuk magát a forrást kiapasztani és az állam jövedelmét a tőkevagyonnal együtt megsemmisíteni. Vegyünk fel például két államot, melyekben a polgárok kénytelenek összes jövedelmük 50%-át, tehát felét adóban az állam céljaira fordítani; első perczre az ember azt hinné, nem tekintve az egyik vagy másik államban szerezhető jövedelem nagyságát, hogy e kérdéses két államban a polgárokat egyenlő teher nyomja; később azonban, ha meggyőződünk arról, hogy az egyik államban az egyes polgár átlag 400 frt. tiszta jövedelmet képes ugyanazon termelési költséggel előállítani, melylyel a másik államban az egyes polgár átlag 800 frt tiszta jövedelmet szerez, csakhamar észrevehetjük az egyenlőtlenséget, mert míg az egyik állam polgárának az 50% adóláb mellett 200 frt., a másik állam polgárának ugyanez adóláb mellett 400 frt marad meg létfenntartására. Tehát bevételeket emelni és a jövedelem növeléséről nem gondoskodni, csak a középkor pénzügyi politikájában található elvet képez, melyet nekünk követni elpusztulás nélkül nem lehet.

A mi pedig a hangoztatott elvnek másik részét, a kiadásoknak apasztását az állam szervezetének megváltoztatása nélkül, illeti, ezt is könnyű szép szónoklattal és a papíron indokolatlanul elfogadhatóvá tenni; de ez ismét összeegyeztethetetlen az élénk tűzött czéllal, az országot gazdag, hatalmas és culturállammá változtatni, és az állam által fedezendő már nélkülözhetetlenné vált szükségletek kielégítését biztosítani.

E követelménynek tehát csak a pénzügyi politi-

kánkban felállítása, államháztartásunkban az egyensúlynak így helyreállítása, ha több nem, legalább is képtelenség! Hisz ennek szó szerint alkalmazása, végrehajtása tökéletesen egyenlő lenne az ország megsemmisülésével.

Egészen másképen fog hangzani a feladat, ha ennek a legtágabb értelmet tulajdonítjuk, ha a bevételek növelését és a takarékossgot nem egyszerű, pénzügyi műveletnek, fogásnak tartjuk, hanem ezeket egyenesen mint az egész társadalom, kormány és minden jó hazafi által elérendő czélt tűzzük ki. Szóval, ha a bevételek növelését és takarékossgot, mint közgazdasági és társadalmi kérdést fogjuk fel, és rá feleletet e szempontokból adunk. Ily tág értelemben a a bevételek növelése s a takarékossg nem kevesebbet jelent, mint egyrészt a polgárok vagyonszerzési képességének, tiszta jövedelmének növelését, az anyagi jólétnek fokozását, másrészt az egyes polgárok társadalom s állam által, az észszerű és közerkölccsel összhangzó productiv fogyasztásnak létesítését, vagyis a gyümölcsözően foganatosított munkát.

De a nemzetgazda ily értelemben sokkal egyszerűbben és világosabban fejezheti ki magát és mutat rá, ama gyógy- és mentőszerre, melynek segítségével mind társadalmi bajainkat meggyógyítani, mind államháztartásunk hiányait pótolni lehet.

T. hallgatóság! a gyógy- s mentőszer mit már oly régen keresünk, de nem találunk, mely a takarékossgnak s vagyonosodásnak legfőbb forrása, mely az anyagi és szellemi jólét valósítására

minden pénzügyi tervezet- s műveletnél hatályosabb szer, mely államháztartásunkban lassan, de biztosan az egyensúlyt helyreállítja s megmenti társadalmunkat mint az egész országot a felbomlás veszélyétől, nem egyéb, mint az erkölcsiség és a munka!

Ha nem akarunk lemondani a műveltségről s ennek minden jótéteményéről, ha szeretjük önmagunkat, családjunkat, hazánkat és nemzetünket, ha nem óhajtjuk a magyar állam halálát soha megérni, s temetésénél élve megjelenni, mondom ismételve nincs más mentőszer, mint az erkölcsi javuláshoz s a munkához fordulni, dolgozni a nemzetgazdaságtan által meghatározott értelemben, azaz Magyarország elősorolhatlan holt kincséből ezentúl több új értéket, javakat létesíteni, jövedelmet szerezni, ezeket észszerűen szükségleteink fedezésére fordítani, s minden eddig uralkodott jelszó helyett, úgy a magán- mint közéletben jelszóul az erkölcsiséget s a munkát választani.

Hisz az életnek legnagyobb javai, helyesen mondja Roscher V., csak az ember legnagyobb munkája által szereztethetnek meg és biztosíthatók; miért kellene épen nekünk, a legnagyobb jónak, kedves hazánk boldogságának megvalósításánál a munkától, azon eszköztől visszariadni, mely minden egyes polgár anyagi jólétének s művelődésének is alapját képezi! . . .

Dolgozzék az országnak minden egyes polgára erejéhez és tehetségéhez képest, teljesítse híven önmaga, polgártársai, a társadalom és az ország iránt

emberi s polgári kötelességeit, és tartsa meg a szerzett javak élvezetében a józan ész s erkölcsiség által kijelölt határokat, azaz ne terjeszsze túl jövedelmén kiadásait, nehogy mint Franklin mondja a fölöslegest megvevén, később a szükségést is kény tele; legyen eladni, mindezek következtében nemcsak egyes polgáraink lesznek gazdagabbak s boldogabbak, de társadalmunk bajai és államháztartásunk fogyatkozásai is lassan ugyan, de biztosan meg fognak szűnni. A magyar a külellenség ellen vívott harczban a hazáért életét s vagyonát számtalanszor feláldozta, jelenleg a haza, az ország java, boldogsága, gyermekeinek csak munkáját kívánja, melyet mi jelenleg változott viszonyainkban, a műveltségnek eddig elért fokán már csak azért sem tagadhatnánk meg, mivel most nálunk a legjobb hazafiaknak tartandók a munkások, kik kötelességeiket lelkiismeretesen teljesítik.

Dolgozzék továbbá társadalmunk is a haza megmentésén úgy, hogy működésének alapjául szintén a munkát, erkölcsiséget és az észszerű takarékossgot fogadja el, az ember s polgárnak becsét, értékét az általa teljesített becsületes munka szerint mérje és jutalmazza meg, hogy a közerkölcsiség ellen vétett bűnösöket magától megvetésével és az igazságszolgáltatásnak átadásával száműzze, hogy minden improductiv s pusztító fogyasztásnak egyesült erővel ellene szegüljön, s mivel nálunk felfelé majdnem mindenki demokratát, lefelé pedig aristokratát játszik, adjanak a legfelsőbb körök s a gazdag aristokratia, kiknek tehetségükben áll a fogyasztás természetes

határát túl is lépni, buzdító példát, hogy a megelégedett s boldog élethez a határtalan külső fény, a vagyoniasságnak fitogtatása nem szükséges, hogy végre a műveltség napja tündököljön Magyarországon láthatárán úgy, mikép a külföld annak jótékony sugárát ne csak fényleni lássa, de hatásában érezze is, valamint ott, hol az egyén vagy az állam áldozatkészsége megszűnik, mindig az egész társadalom anyagi, szellemi és erkölcsi erejében bízni lehessen, ekkor t. hallgatóság a fent jelzett társadalmi bajok s államháztartásunk fogyatkozásai nemcsak el fognak tűnni, hanem társadalmunk az elgyengült egyes polgárnak úgy, mint a bármi okból megrendített országnak is a legbiztosabb támaszul fog szolgálni.

Végre mivel az egyes polgárok és a társadalom által bajaink orvoslására fordított munka hosszabb időt igényel, teljes sikert biztosan, de rögtön nem nyújthat, és e két tényező közreműködése különben, sem lenne elég az egész országra nehezedő betegséget gyorsan enyhíteni s megszüntetni, természetesen a munkának nagyobb része magára az országra, a törvényhozásra és a kormányra hárul, annál is inkább, mivel állami lételünk elpusztulását megakadályozandók, itt rögtön segíteni az égető és tátongó sebeket mielőbb behegeszteni kell!

Miért is a törvényhozásnak és a kormánynak erősen dolgozni és törekedni kell, hogy az országot mindenekelőtt jogállammá változtassa át, a személy - s vagyoniasságot, a személyekre való tekintet s kímélet nélkül, a legnagyobb következetességgel és szí-

gorral érvényesítse, hogy a közerkölcsiség sértetlenül megőriztessék, az ellene vétők pedig példásan megbüntessenek, hogy az anyagi és szellemi fejlődésünknek, a közgazdaság- és népnevelésnek minden legkisebb akadályai eltávolitassanak, és az egész államháztartásban az észszerű takarékoság elvei megvalósíttassanak úgy, mikép az egyes polgárok által az állam céljaira hozott áldozatok reproducálva, a társadalomnak s közvetve minden egyénnek a jövedelemszerzés fokozása által, számtalanszor visszaadassanak.

Ily eljárás által a törvényhozás és kormány a magyar társadalomnak s minden tagjának nem csak jó buzdító például fog szolgálni, melyet versenyezve utánozandanak, de szükség esetében, ha t. i. a társadalom vagy a polgárok szenvedélye a nekik megszabott határon túlcsapni mernének, egyszerűsmind ama legbiztosabb korlátot is képeznék, melyen túl, az egész ország vesztére, a jogbiztosság helyett az önkény, a gazdagság helyett az elszegényedés, végre az erény helyett az erkölcstelenség burjánozhatnak.

Megismerkedvén a közéletben uralkodó fényűzés, valamint a különféle fogyasztás lényegével, hatásával és társadalmunk, államháztartásunk főbb viszonyaival, áttérhetek feladatom utolsó részére, a fényűzés ellen hozott törvények ismertetésére s következményeinek megfigyelésére.

VI.

A fényűzés ellen hozott törvények.

Mivel a javaknak improductiv és pusztító fogyasztása, vagy a nemzetgazdaságtan által roszalt fényűzésnek káros következményei, hatásukat erősen éreztették, különösen pedig az egyes polgároknak, egész társadalomnak, sőt az államkormányoknak életeterejét is megtámadták, egyes fejedelmek, sőt a különböző időben uralkodott kormányok is hivatásuk- s kötelességüknek tartották, a politikai szabadság s egyéb polgári jogok korlátozásához hasonlólag, az egyének gazdaságába is avatkozni, a termelést és a fogyasztást törvényekkel korlátozni, sőt a különféle társadalmi osztályok állásához képest, a fogyasztás mérvét is különbözőleg megállapítani. Mert a rendi elkülönülés fokához képest, a felsőbb osztály mindig nehezen szokhatja meg, hogy az alsóbb osztály vele egyenlő fogyasztásban részesüljön, és vele egyenlőn pompát üzzön!

A törvényhozás, kiválólág a ruhánál, étkezésnél temetkezésnél stb. nyilvánult fényűzés, később pedig a jelenleg már népélvezetté vált javaknak, pálinka, dohány, kávé, thea fogyasztása ellen kelt ki, s ipar-

kodott sokszor kegyetlen s oktalan intézkedései által az erkölcsiséget, a gazdaság érdekeit, sőt állítólag” az egész államot is védelmezni.

A görögöknél a Lykurg törvények voltak a fényűzést tiltó első törvények. A lacedemoninak meg volt tiltva háza építésénél, a bárd s fűrészen kívül, egyéb munkaeszközt használni, s magánál tartani. A szakács só és eczeten kívül, egyéb fűszert a főzésnél szintén nem használhatott. A soloni törvények szerint a nőnek hozománya csak 3 db ruhára s néhány olcsó edényre terjedhetett; továbbá bármely holtnak sírja legfeljebb 10 munkás 3 napi munkájába kerülhetett, A luxus ellen fellépő kiváló törvényhozónak tekinthető a Kr. e. 7-ik században élt corinthusi Periander, ki többi között minden kerítőt leöletett, s mindenkit kényszerített vagyonáról számot adni.

A rómaiaknál a XII. tábla törvényei és a királyok alatt kelt törvények, a temetkezésnél gyakorolt fényűzés korlátozására irányulnak, de a későbbi törvények már mind a ruhaviseletet, mind az étkezést, s vendégeskedést fékezni törekedtek. Orchius tribun volt az első, ki Kr. e. 18 7-ik évben a meghívható vendégek és étkek számát meghatározta, és az ellenőrzés megkönnyítése végett, a vendégeskedésnek nyílt ajtók mellett tartását meghagyta. A Kr. e. 161-ik évben kelt lex Fannia meghatározta a költséget, a mennyibe az étkezés kerülhetett.

A 155-ik évről kelt tanácshatározat pedig megtiltja a színházban ülőhelyet alkalmazni, és a színházat kőből építeni. A Kr. e. 143-ik évben keletkezett

lex Didia, a lex Fanniát egész Olaszországra kiterjesztve, nem csak a fényűző vendégséget adó házigazdát, de az abban résztvett vendégeket is megbüntetni rendeli.

A közép-korban, különösen Franciaországban, a szabadelvűségéről s felvilágosodottságáról ismert IV. Fülöp tekinthető a legtekintélyesebb törvényhozónak a fényűzés ellen. Az 1294-ik évről kelt rendelete értelmében, a társadalmi rang és vagyonhoz képest, amint t. i. valakinek 6000 vagy 3000 livres jövedelme volt, a ruhaviseletben több fokozat állapított meg, némely árunak használata pedig teljesen megtiltott, így a polgári osztályba tartozóknak kocsit tartani, aranyat, drágaköveket vagy prémárut viselni büntetés terhe alatt megtiltott, sőt minden egyes társadalmi osztályra vonatkozólag, még a használható szövet ára és egy éven át a ruhának hányszor változtathatása is meghatározott. VIII. Károly francia király alatt 1485-ben és később 1547- és 1549-ben az aranyos szövet viselése csak a királyi család gyermekeinek (*Enfants de la Francé*) és később csak az udvarhölgyeknek engedtetett meg; a polgári osztályhoz tartozó leányoknak pedig megtiltott a *demoiselle* (kisasszony) címet elfogadni s használni.

Különben nem szükséges a luxustörvények idézése végett a külföldre folyamodni; erre vonatkozólag Szilágyi Ferencz „Zilah történelméből” cím alatt (1870-ben) a magyar tudományos akadémiában közgazdaságunk fejlődése szempontjából is érdekes okmányt mutatott be: t. i. Mária Terézia királyné-

nak 1772-ik évben kelt rendelete következtében az erdélyi gubernium által, a lakodalom, a temetés és keresztelés alkalmával gyakorolni szokott vendégeskedések s rendkívüli költségek megszüntetése végett, kibocsátott regulákat.

Ily törvények lényegét, irányát tüzetesen megismerendők, talán czélszerű lesz e regulákat Szilágyi történészünk után, szóról szóra előterjeszteni s felolvasni:

1. A házasulandó személyeknek közlről való atyafiai, minéműek: a szülék, ipák, testvérek, fiak, leányok, unokák, akármennyi számmal legyenek, ha szintén az 30-ra fel is rúg, házastársaikkal együtt, a lakadalmi vendégségből ki nem rekesztetnek.

2. Ezeken kívül teljességgel senkit is, akárki legyen az, a lakadalomba hívni nem szabad, kivévén az esetet, ha mikor a nagyobb rangú személyek, vagy azok, kiknek közlről való atyjok fiai nincsenek, násznagyoknak a maguk vérségén kívül valókat kénytelenek választani, mely násznagyoknak az eskető pappal együtt a lakadalmi vendégségben lenni szabad. Az ellenkezőt cselekedők minden megtiltott személyért 6 mforintig büntettetnek.

3. A mi a vendégek eleibe feladandó étkeket illeti: e részben a városi lakosok négy osztályba tétettek, s az étkek száma a szerint határozott meg. Az első osztályban tíz, a másodikban nyolcz, a harmadikban hat, a negyedikben pedig négyféle étket és nem többet lesz szabad készíteni, azokat

mind az által a vendégek száma szerint egy, vagy több tálban feladni megengedtetik. Az ezt általhágok minden étékért, melyet a megengedtetett számon felül készítenek, 2 mforintig megbírságotlatnak. A két utolsó osztálybeli személyeknek pedig ugyancsak 2 mfor. bírság alatt semminemű gazdag pástétomnak nevezett süteményeket készíttetni teljességgel nem szabad. Kiki melyik osztályba tétessék pedig, a magistratus által arra rendelendő bizottmány határozza meg, mely előtt a házasulandó személyeknek magokat be kell jelenteni.

4. A főtiszték, senatorok, nemesek, és más nagyobb rangban valók lakadalmában más gyümölcs tál étel nem engedtetik, hanem nyers, vagy asszu gyümölcsök, nádmézes tészták, mandola, akár meg-nádmézelve, akár a nélkül. A többieknek lakodalmában pedig a gyümölcs-tál étel csupa nyers vagy asszu gyümölcsökből és afféle alább való süteményekből, úgymint: lepény-, pánkó- és kalácsból fog állani. Ebéd után pedig a kávé és rozsolis 12 mfor. bírság alatt megtiltatik.

5. A kézfogás minden vendégség nélkül legyen. A lakadalom előtt való, vagy sirató esti vendégség is, úgy a szakácsasszonyok lakadalom után való vendégsége hasonlóképen megtiltatik. A lakadalom csak egy nap fog tartani, második napon sem vendégség, sem táncz meg nem engedtetik, hanem az első napi maradékot a házasulandó személyeknek csak legközelebb való atyjafiai fogják másnap elkölteni, melyhez semmit újonnan főzni szabad nem leszen, hanem

csak marhahúst és levest. Az ezt átalhágók 12 magyar forintig büntettetnek.

6. A lakadalmi étkek rendezése, s az iránti intézkedések végett kelletinél több személyeket felvenni nem szabad, t. i. mindkét házasulandó részéről legfeljebb kettőt, a cselédekre való vigyázás és azokat igazgatás végett. A lakadalmas háztól pedig az étkeket és kalácsokat kivinni, vagy szélyelküldözni, mindennek 2 mforintig való birság alatt meg tiltatik.

7. Az asztal készítésére, kinek-kinek maga házi cselédén kívül, az első osztályban kettő, a kisebbekben egy személy engedtetik; minden személyért pedig, a ki ezen felül a szolgáló legények közt talál-tatik, 2 mforint büntetés vétetik.

8. Vasárnap és pénteken lakadalmazni 24 mfor. birság alatt, szabad nem lesz.

9. Ezüst kések és kalánok s párnás székek csak azoknak engedtetnek, kinek vagy magoknak van, vagy szülőiktől és atyjokfiaitól kérték, különben 12 mforint birság alatt, csak olyanok engedtetnek meg, mineműek nálók rendszerint szokásban vágynak.

10. Egész chorust, zenekart csak az első osztálybelieknek szabad fogadni. A középrendűeknek pedig hatot, a többieknek három, négy muzsikást légyen szabad fogadni. A tánczolás pedig legfeljebb éjféli 12 óráig fog tartani, azután a násznagyoknak azt 12 mfor. birság alatt meg kell tiltani.

11. Végezetre: nehogy a lakodalom az új háza-

soknak nyilvánvaló romlásokkal igen drágába kerüljön, vagy arra kelletlenül több költség menjen, négy osztályt kell csinálni. Melyek közül az első osztálybélieknek, a bort is belétudván, nem többet:

hanem	80 mftól	100 mftig	
a második osztálybélieknek	40	50	„
a harmadiknak	20	30	„
a negyediknek	10	15	„

lesz szabad költeni.

Mely megírt rendeleteknek hiba nélkül való megtartása mindeneknek szorosán parancsoltatik, e végre pedig a fenírt bizottmány mindeneket elegendőképen fog utasítani. Azok, kik a lakodalmoknak vizsgálására lesznek küldve, ha a fenebbi szabályok átalhágóit híven beadják, hogy megbüntettesse nek, a büntetési pénz harmadrésze fáradságokért az övék lesz.

Utoljára a keresztelőben és halotti tor alkalmazással mindenféle étekkel, borral, csemegével, csokoládé itallal való gazdálkodás teljességgel megtiltatik, nemkülönben az is, hogy holmi csemege, kalács és effélék, az eddig való szokás szerint, a keresztelőből vagy halottas háztól másnak ajándékba küldessenek, még pedig 12 mforint birság alatt.

A XVI-ik század vége felé, a mívelt Nyugot-Európában az ily irányú direct fényűzési törvényekkel ugyan felhagytak s ily rendeletek lassan eltűntek, de a mercantilismus befolyása alatt, a kormányok

inkább a kereskedelmi politika érdekeinek megóvása, és az elszegényedés eltávolításának czíme alatt törekedtek bizonyos, különösen külföldi iparczikkék fogyasztását meggátolni. Így Angliában ez időben kibocsájtott ama szigorú tilalomnak, hogy a selyemszövet sem kalapra, sem nadrágra, sem általában ruhára ne használtassák, legfőbb indokát, célját a gyapjúgyártásnak fejlesztése képezte.

Ennek következtében a fényűzés ellen hozott törvények a feleslegesnek sőt veszélyesnek látszó javak, mint pálinka, dohány, kávé élvezetét is kezdték korlátozni, melyeket most már a legsóbb néposztály is nélkülözhetetlen szükségleteihez számít.

A pálinka, mely eleinte csak gyógyszerül használtatott, századokon át csak a gyógyszerészek által szolgáltatott és mérhető ki.

A dohány eleinte szinte csak, mint gyógyszer használtatott. I-ső Jakab Angliában a dohány élvezetét korlátozandó, 1604-ik évben arra nagy fényűzési adót vetett, és ez intézkedését azzal indokolta, hogy az alsóbb osztály a felsőbbet utánozva, ez élvezet által egészségét, a levegőt és a földet megrontják. E felfogásra vonatkozólag Angliából nevezetes, hogy egy atya fiát egyedül a dohányzás miatt, az örökségből kitagadta. A török sultánnak 1610-ik évben kelt rendelete szerint, minden dohányzót az utcára kellett kivezetni, és pipáját az orrán át keresztbe ütni. Oroszországban Romanoff Mihály kormányzó, a dohányzást 1634-ben halálbüntetés alatt tiltotta meg, e büntetés később orrlevágásra változtatott át s

mérsékeltetett. VIII. Orbán pápa 1624-ik évben az egyházból kiközösítette mindazokat, kik a templomba magukkal csak dohányt is hoztak, de még 1690-ik évben is XII. Innocens pápa egyházi átkot szórt mindazokra, kik a templomban tubákolni, szippantani mertek. Ugyan jelenleg a törökök- s magyaroknál ki dohányzik, a papoknál pedig ki tubákol többet? ...

A 18-ik században a kávénak hasonló sorsa volt; az első angol kávéház 1652-ben, az első francia kávéház pedig 1671-ben nyitott meg.

Törökországban IV-dik Murád sultán, 1633-dik évben a kávénak élvezetét, halálbüntetés alatt tiltotta meg. Bázelen még 1769-dik évben is a kávé, csak mint gyógyszer, a gyógytárban volt szabad eladni.

És mi eredménye lett mind ez erőszakos törvényeknek s törekvéseknek, látjuk és jól tudjuk, hogy jelenleg már itt a fővárosban, a kofa is inkább lemond mindenről, de a caffeebabedlinál a kávéját ott nem hagyja! Az osztrák-magyar államba behozott kávémenyiség pedig, több mint 450 ezer mázsára rúg.

Egybehasonlítva már most a múltnak a luxus-törvényekben nyilvánult eljárását, felfogását s gyakorlati következményeit, az egyének s társadalomnak jelen nézetével, a törvényhozás és kormányoknak a gazdasági élet fejlődésével szemben elfoglalt állásával, a múlt és a jelen között, és reményilem a jövőben még inkább nagy és előnyös különbség létezik.

A luxustörvények, – melyek az ó- s középkor állami gyámkodásának legvilágosabb bizonyítékai, melyek az egyéni méltóságnak lábbal tapodása mellett, az egyéni szabadságot s jogot indokolatlanul korlátozzák, és végre melyek a gazdasági életnek nemcsak fejlődését gátolják, hanem azt megsebezve lassan elsenyvesztenék – jelenleg igazságtalanok, célszerűtlenek, és észszerűtlenségek mellett, egyenesen károsak is.

A luxustörvényeknek e hiányait és eredménytelenségét, azok is belátták és alkalmaztatásától már elállottak, kik a fényűzést általában és mindig kárhoztatják.

A törvényhozó, a nyíltabban történő termelést, az áru használhatóságát, minőségét, a termelési költséget stb. sem képes biztosan szabályozni, miképpen lenne tehát az képes a titokban is érvényesíthető fogyasztást, ennek mérvét, határát, a fizetési képességet helyesen úgy meghatározni, hogy a fogyasztás indokolatlan korlátozása vagy megszüntetése által, magát a termelést, a vagyonosodást se korlátozz a vagy semmisítse meg?

Azon államférfinak valóban élénk képzelődéssel kell bírni, ki ily luxustörvényeknek, – melyek a nép fejletlen vagy hanyatló korában legfeljebb a vad s féktelen fogyasztást gátolhatják, – még a. nép virágzó korában is valami súlyt, hatalmat tulajdonít; a mindennapi tapasztalás e törvényekről azt tanúsítja, hogy mint általában az ármeghatározások (taxák, árlimitációk) s egyéb a közgazdaság fejlődését gátló haszon-

talan s ártalmas törvények, vagy megsemmisültek vagy kijátszottak, és ez által is még inkább a nép erkölcsiségének megrontásához erősen járultak.

E szempontból bírálandók meg azonban, nemcsak a törvények, melyek valamely áru fogyasztását korlátozzák vagy megakadályozzák, hanem többé-kevésbé és kevés kivétellel azok is, melyek az embereket valamely árunak, szolgálatnak vagy munkának fogyasztására, bármily módon is kényszerítik. Így vannak államok, melyekben a polgárok gyakran egészen indokolatlanul és egyenesen köteleztetnek bizonyos egyéneknek, hivatalnokoknak, pl. közjegyzőknek szolgálatát drágábban megvásárolni; így minden a közgazdaság érdekeinek meg nem felelő, azzal össze nem hangzó vámpolitika és vámdíjszabályzat (tariffa), bizonyos termékeknek, iparcikkeknek előnyösebb fogyasztását megakadályozhatja, sőt még a fogyasztó közönséget, igényeinek meg sem felelő, drága és rossz áru megvételére is kény szerítheti.

Ha valahol, úgy ezekhez hasonló számtalan gazdasági kérdéseknél mindig szemünk előtt lebegjen a józan ész ama sajátsága, hogy az – mint Franklin mondja – ha tanácsát az ember nem követi, soha sem mulasztja el az engedetlenséget (ezt) az emberrel nyomban meg is éreztetni.

Jelenleg a luxustörvényeket illetőleg, annyiban haladást jelezhetünk, hogy a fogyasztást közvetlen korlátozó vagy egészen akadályozó (de fájdalom nem a

kényszerítő) törvények – már csak csekély részében rendőri, de még indokolt szempontból fentartatván, – majdnem mindenütt megszüntetettek, vagy lassan fényűzési adóra változtattak át. Az egyenes és közvetett (direct s indirect) fogyasztási adók és határvámok, mint: lakás-, fogat-, paripa-, szolga-, kutya-, pálinkaadó, dohányegyedáruság, czukor-, thea-, kávévám stb. a luxustörvényekből származtak. Hiszen mindenki előtt ismeretes, hogy a fényűzési adó (különösen az indirect) a pénzügytan szempontjából, ha t. i. az általános, nem oly nagy, hogy csempészetre ingereljen, vagy az áru fogyasztását gátolja, az állampénztár bevételeit növelve, teljesen indokolt. Azonban e pénzügyi szempont mellett, nem szabad azt sem elfelejteni, hogy minél alacsonyabbak e fényűzési adók, annál többet jövedelmeznek ugyan, de a netán kitűzött erkölcsi cél annálkevésbé is érethetik el. E tekintetben tehát a helyes közéletet eltalálni nehéz, a törvényhozónak az ország, közgazdasági és erkölcsi viszonyait alaposan kell ismerni, nehogy a kincstár látszólagos haszna miatt, a nép gazdaságában és erkölcsiségében kiszámíthatatlan kár okoztassék.

Mindezek rövid megérintése után, t. hallgatóság feladatom megfejtésének végéhez értem, a fényűzés lényegét ismerjük a társadalmi életben s a nemzetgazdaságtanban; befejezem tehát értekezésemet ama meggyőződésemmel kifejezésével, hogy a közéletben fényűzés alatt ismert fogyasztás, ha észszerű és az erkölcsiséggel összhangzó s általában productiv

fogyasztásban nyilvánul, az egyénnek, a társadalom- és államnak anyagi, szellemi és erkölcsi erejét meg nem támadja, akkor az sem betegségnek, sem oly veszélynek nem tartható, melyek az egyén vagy állam lételét pusztítással fenyegetik, sőt inkább a gazdagság, műveltség jelének, természetes következményének tekintendő.

A külföldnek jelenleg kimondott s méltán kárhoztató ítéletén, hogy „a magyarok fényűzők”, nincs okunk aggódni, ha ezentúl és a jövőben a nemzetgazdaságtan által helyeselt értelemben tartanak bennünket fényűzőknek, sőt ez Ítéletet, mint az irigységnek s rágalomnak kifolyását, örömmel fogja Magyarország üdvözölni.

Adja az ég, hogy Magyarország és minden polgára, a nemzetgazdaságtan által helyeselt fényűzésben mielőbb bőven részesüljön!